

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend..

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

IN MEMORIAM DS. HENDRIK DE COCK IV (slot)

Waar is de ware kerk

De Afscheiding van 1834 beoogde 'wederkeer'. De Cock koos niet de weg van het stichtelijke conventikel. Hij ijverde voor kerkherstel. Daarbij wist hij zich gebonden aan de gereformeerde belijdenis. Daarin vond hij ook het antwoord op de vraag, wat de kerk is volgens Gods Woord en waar zij is te zoeken.

Terwijl hij in Groningen in de gevangenis was opgesloten om zijn aanvankelijke optreden als afgescheiden predikant (28 november 1834-26 februari 1835), ontving hij op 27 januari een anoniem verschenen boekje. Volgens zeggen zou het zijn geschreven door de Asser predikant dr. G. Benthem Reddingius (reeds eerder in deze artikelen genoemd). Het droeg als titel: *Beschouwing van de Belijdenis des Geloofs*.¹ De Cock las het gretig door en schrok heel erg van de inhoud. De anonieme auteur – metterdaad Reddingius – probeerde de gelovigen 'van het spoor te brengen door zijne Sophisterijen'. Om Gods kinderen 'op het rechte spoor te houden', schrijft hij zijn *Wederlegging van het goddelooze stuk*.² Daarin stelt hij, uiteraard, ook de belijdenis aangaande de kerk aan de orde. Reddingius had in zijn boekje van 34 bladzijden 4½ bladzijde gewijd aan de artikelen 27-32 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. De Cock besteedt bijna de helft van zijn *Wederlegging* aan dezelfde zaak. Kennelijk achtte hij de belijdenis aangaande de kerk van zeer groot belang.

De Cock erkent dat de kerk 'is een heilige vergadering

van de ware gelovigen, die al hun heil verwachten van Jezus Christus, gewassen door zijn bloed, geheiligd en verzegeld door de Heilige Geest'.³ Wel bevinden zich ook 'onbekeerden' in de kerk. Maar hun aanwezigheid bepaalt toch niet het wezen van de kerk, als zou zij een 'gemengde hoop' zijn. Dat wordt uitsluitend bepaald door de werking van Gods Geest, die de gelovigen regeert en in hen woont als in zijn tempel.

De belijdenis zegt, dat die algemene kerk 'is verbreed en verstrooid over heel de wereld'. Reddingius tekent daarbij aan: 'niet één Kerkgenootschap is over de geheele wereld verspreid'. En hij concludeert: 'De ware Kerk bestaat dus evenmin in het Hervormd, als in eenig ander Kerkgenootschap'. Anders gezegd: de 'ware kerk' is op aarde niet concreet aanwijsbaar. Er bestaat 'een uitwendige kerk'. Binnen die 'uitwendige kerk' kan verschil van gevoelen bestaan 'over minder belangrijke zaken'. Maar wij zijn 'elkanders broeders, en medeleden van de ware algemene Kerk, wanneer wij maar één hart en één wil hebben om God te dienen'. 'Daar er nu buiten die ware Kerk geene zaligheid is, is elk verplicht om zich tot de uitwendige Kerk te begeven, ten einde zoo de eenigheid der Kerk te onderhouden, art. 28'.⁴

De Cock reageert furieus op de veronderstelling, dat de ware kerk niet concreet aanwijsbaar zou zijn. Als dit waar zou zijn, zou de kerk 'eene onverçhrijllige zaak' zijn: het zou er dan niet me doen, van welke 'kerk' iemand lid zou zijn. Dan zouden mannen als Guido de Brès zich wel ge-

HOOFDARTIKEL

**In memoriam
ds. Hendrik de Cock IV (slot)**
H. Bouma

UIT DE SCHRIFT

Onpartijdige God
J.W. van der Jagt

KERKELIJK LEVEN

**Meer duidelijkheid over het
Nederlands Dagblad**
M. te Velde

GEKNIPT VOOR VANDAAG

De komst van Gods rijk

GELEGEN/ONGELEGEN

J. Kamphuis

LITERATUUR

**De 19e eeuw:
romantiek en moralisme**
Dirk Zwart

MUZIEK

Kgoormuziek van Benjamin Britten
J. Smelik

BOEKBESPREKING

**Kerk en compagnie; zending
en kolonialisme**

KORT GEHOUDEN

Mijn enige troost
B. Luiten

PERSCHOUW

W.G. de Vries

UIT DE KERKEN

wacht hebben hun leven voor zulk 'eene onverschillige zaak' op te offeren. 'Maar waar ook staat het in onze belijdenis, dat wij ons tot de *uitwendige kerk moeten begeven*', zoals Reddingius beweert? De belijdenis kent geen 'uitwendige kerk', alleen (naast de valse kerk) de ware, aan haar kenmerken herkenbare kerk, die concreet aanwijsbaar is.⁵

Vandaar ook, dat de belijdenis kan spreken over de *plicht* van de gelovigen, 'om zich (...) bij de *ware kerk* te voegen'. 'Tot deze *ware kerk* nu, zegt onze Belijdenis, zullen allen zich voegen, en van de daartegen overstaande zich afscheiden, ja bij een andere zich voegen, het zij die erkend zij of niet erkend, daar het beter is met het volk Gods, de verdrukking en de versmading der wereld te dragen, dan de schatten *van* Egypte te hebben met het deel der wereld en der Goddeloozen' (het is duidelijk, dat De Cock deze regels schreef toen de wedergekeerde kerk werd verdrukt en niet werd erkend). Waar de kenmerken van de *ware kerk* zijn te vinden, 'daar moeten wij zijn, daartoe roept ons hier onze Belijdenis, daartoe roept ons Gods woord'.⁶

De Cock gaat ervan uit, dat de *ware kerk*, waar de belijdenis over spreekt, herkenbaar is en aanwijsbaar. Zij heeft haar adres op iedere plaats waar God haar heeft gesteld.

Niemand mag afzijdig blijven van de ware kerk

Omdat de *ware kerk* op aarde aanwijsbaar is, spreekt het vanzelf, dat ieder ook is geroepen, zich hij haar te voegen. Maar die roeping kan soms zwaar vallen. 'In dagen van tegenspoed, druk en lijden, als de kerk niet toegelaten of vervolgd wordt' (zoals ten tijde van de Afscheiding) is 'ons vleesch' makkelijk geneigd zich van de *ware kerk* afzijdig te houden, om 'de ellenden te ontgaan, die aan eene openlijke belijdenis verbonden zijn'. In dat verband

denkt De Cock aan wat destijds metterdaad voorviel. Iemand dreigt zijn betrekking te verliezen als hij zich bij de *ware kerk* voegt; een ander is afhankelijk van iemand, om wie hij de goede keus niet durft doen; een derde heeft zijn winkelniering en is bang, klanten te verliezen als hij vóór de *ware kerk* kiest. Zo heeft deze en gene zijn 'reden en oorzaken' om 'den Heere Jezus zijnen dienst op eene minnelijke en beleefde wijze op te zeggen'. O zeker, men is het niet eens met allerlei misstanden in de kerk: 'maar om er voor uit te knnnen', a nee, dat waagt men niet. Sommigen sluiten misschien wel 'een vals accoord met hun geweten', door zich af te scheiden van de valse kerk. Maar 'wegens de zwaarigheden' sluit men zich niet aan bij de *ware kerk*.

De Cock legt zulke mensen de vraag voor: 'waar moet het dan met ulieden hccnen, wanneer gij u daarvan afgescheiden houdt?' Is dat niet een gebrek aan vertrouwen op God? Daarom klinkt de dringende oproep: 'Laat (...) uw wantrouwen op God varen. (...), maar *onderhoudt de eenigheid del- kerk*, opdat hare banieren en slngordenen voor alle vijanden ontzaggelijk mogen zijn'. Nota bene: niet door 'eenheid boven geloofsverdeeldheid', maar door gehoorzame aansluiting bij de *ware kerk*. zal zij 'ontzaggelijk mogen zijn'. Ieder moet zich onderwerpen aan de onderwijzing en de tucht van de *ware kerk*. Zo zal *men* de opbouw van de broeders dienen. 'En naar mate een ieder zich hierin meer getrouw is, naar die mate is de glans der kerk heerlijk, en het leven dec geloofs levendig.

De kenmerken van de christenen

De *ware kerk* is de vergadering van de *ware gelovigen*. Zo belijdt zij overeenkomstig Gods Woord. Met grote nadruk staat De Cock stil bij de kenmerken van die *ware gelovigen*. Hij vond dat nodig, 'daar hieromtrent hij de meeste mensen groot inisverstand en onkunde heerscht door dwaling en duisternis, zoowel gedeeltelijk bij Gods kinderen, als volstrekt bij de kinderen dezer wereld'. Hij waarschuwt, dat er 'groot onderscheid is tusschen het *ijigebeeld* en *waar geloof der wereld* en het *waarachtig zaligmakend geloof* der kinderen Gods'. Hij wijst op dit onderscheid, 'zoo tot vertroosting en versterking van Gods kinderen, als tot ontdekking en overtuiging dergene, die hieromtrent dus verre geheel en al misleid zijn'. Tallozen denken, dat een 'ingebeeld geloof' het *ware geloof* is. Maar dan misleidt men zichzelf. Ieder moet zich realiseren, dat het *ware geloof* is: 'God in Christus aan te kleven en op de belofte ie zien als Ja en Amen in Christus, en op den Heer te wachten in die gestalte, als met den mond snakkende naar de belofte Gods, die niet liegen kan, *zui-gende* als het *ware* aan deze *borst*'.⁸

Tweede kenmerk van een *ware christen* is, dat hij de zonde ontvlucht. Breed meet De Cock de verschijnselen van *wereldgelijkvormigheid* uit, onder verwijzing naar de eerste christenen, die zich bv. verre hielden van 'het darteleden', van toneelspel en 'allerlei darteleden' en 'dwaasheden dezer wereld'. Kortom, *ware christenen* moeten

KERNREDACTIE

DR. W. G. DE VRIES (eindred.), DRS. G. J. VAN MIDDELDKOOP, PROF. DR. M. TE VELDE.

OVERIGE REDACTIELEDEN

DRS. R. IERBEEK, DRS. B. LUIJEN, DRS. C. J. DE RUIJTER, DRS. H. VELD-MAN, PROF. DR. K. VELING

MEDEWERKERS

DRS. J. A. ROERSFEMA, J. M. DE JONGE, A. JOH. KISJES, DRS. J. MCSSELINK, DRS. J. SMELIK

Alle stukken bestemd voor de Redactie an:

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgever: Oosterbaan & Le Cointre B.V., Postrekening 406040 t.n.v., De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591

ABONNEMENT

f 81,75 per jaar; f 15,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland). Buitenland f 143,50 per jaar (zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden *uiterlijk* twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermin

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

ADVERTENTIES

Prijs f 0,45 per mmi Contracttarief op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen

ISSN 0165-5191

zich verre houden van elke vorm **van wereldgelijkvormigheid**. De Cock verwijst in dit verband naar zondag **33** van de catechismus over de ware bekering van de mens. over het afsterven van de oude, en het opstaan van de nieuwe mens. Daar kan men een ware christen aan herkennen.

De belijdenis inzake de ware kerk roept tot grondige bezinning op de kenmerken van de **christenen**.⁹

Toelating tot de ware kerk

Tegenover 'besliste tegenstanders van de Gereformeerde leer' heeft De Cock de goede belijdenis inzake de kerk van Christus verdedigd. Zeer tot zijn verdriet heeft hij ook 'in den boezem der kerk' op dit aangelegen punt moeten strijden. Al spoedig bleek er in de wedergekeerde kerken op dit punt **aanmerkelijk** verschil van inzicht.¹⁰

De eerste Landelijke synode na de Afscheiding, gehouden in Amsterdam (2 tot 12 maart 1836) heeft verschillende zaken **van** gemeenschappelijk beleid moeten regelen. Zo sprak zij zich ook uit over de vraag, hoe zou moeten worden gehandeld met wie eventueel toelating tot de kerk zou vragen. Op dit punt formuleerde zij haar uitgangspunt zo: 'een iegelijk, wie hij nok zij, zal vermaand worden om zich af te **keeren** van alle logenpaden, en zich te voegen onder het opzigt en de tucht van de ware Kerke Christi'. Zij oordeelde verder, dat zo iemand 'door die Kerke moge onderwezen worden in de waarachtige wegen des Heeren, en in de leer der waarheid, die naar de **godzaligheid** is'. Met het oog daarop **was** het gebed nodig, dat de Here dit onderwijs zou zegenen, 'opdat er velen mogen worden toegebracht tot de gemeente, welke zalig worden'. De ambtsdragers moeten met grote zorgvuldigheid dergelijke 'buitenstaanders' bewegen tot het afleggen van geloofsbelijdenis, opdat zij 'als lidmaten Christi door de gemeente erkend en tot het gebruik des H. Sacramenten (...) kunnen toegelaten worden'. Daarbij moet men toezien, dat niemand mag worden erkend 'voor een' lidmaat van de Kerke Christi. dan op **belijdenis des geloofs**, en geenszins ten gevolge van hen van buiten **leeren** van eenige waarheden'.¹¹

Met de inhoud van deze uitspraak kon De Cock van harte instemmen. Maar – naderhand bleek zij anders te worden geïnterpreteerd, dan De Cock haar verstond.

Wie horen bij de ware kerk?

De synode van 1836 deed ook een uitspraak over de bediening van de kinderdoop. 'De lidmaten der Kerke Christi zijn **verplicht**, om aan hunne kleine kinderkens het teken en zegel des H. Doops in de gemeente te doen toedienen, dewijl (...) de kinderkenc met hunne ouders in het verbond Gods begrepen zijn, en de beloften des Heeren niet alleen de geloovigen, maar ook hun zaad **gelden**'.¹²

Ook met deze uitspraak kon De Cock instemmen. Maar ook zij bleek aanleiding tot misverstand te kunnen geven. **Namelijk** doordat men zou veronderstellen, dat deze uitspraak zou inhouden, dat alleen belijdende leden hun kinderen ten doop mochten houden.

Dat dergelijk misverstand rees, bleek op de volgende landelijke synode, die van 28 september tot 11 oktober 1837 in Utrecht vergaderde. Aanstonds na haar opening is een brief voorgelezen van J.A. Smeedes, ouderling te Assen (hij is in het voorgaande artikel reeds genoemd). Deze brief was ook ondertekend door de beide diakenen van Assen, A.J. Mulder en R.J. Veeninga (deze laatste is ook reeds in het voorgaande artikel genoemd). Dit drietal broeders legde aan de synode 'eenig bezwaar tegen Ds. De Cock' voor, 'wegens **het** voorgevallene op eene Provinciale Vergadering'.¹³

De zaak was deze. In de provinciale vergadering te Dwingeloo (18 oktober 1836) 'wierd in de vergadering te kennen gegeven, dat er in de gemeente **Assen** twee echtelieden aangesloten waren, welke te zamen een kind hadden hetwelk noch niet gedoopt **was**, en vermits de ouders haar belijdenis niet gedaan hadden, de kerkeraad dier gemeente het kind niet ter doop wilden toelaten'. De Cock echter wilde dat kind wel dopen. De vergadering sprak uit dat dit mocht, 'als zijnde de **gereformeerde leer**'.

Smeedes had dit standpunt bestreden¹⁴ en **vatte** de **zaak** zo hoog op, dat hij in *De Reformatie* zijn 'Belijdenis aangaande den kinderdoop en deszelfs bediening' publiceerde. Hij betoogt, 'dat de kinderkens der **geloovigen** mogen en **moeten** gedoopt worden'. Maar: de doop mag uitsluitend worden bediend aan kinderen van **gelovige** ouders. 'omdat **geloovigen** en hunne kinderen **alleen** **regt** aan de belofte hebben'. Omdat hij 'niet over het herte kan, mag of wil oordeelen', erkent hij ieder voor 'gelovige'. 'die belijdenis des geloofs aflegt', 'met toepassing op den belijder zelve'. Dus **als** ouders geen geloofsbelijdenis hebben afgelegd, mag hun kind niet worden gedoopt.

Smeedes en zijn medebroeders meenden. dat dit standpunt was verwoord in de hoven genoemde uitspraken van de synode van 1836.¹⁵ Smeedes stelde, 'dat door het bepaalde op de Synode te Amsterdam, het gevoelen van Dr. De Cock **wordt veroordeeld**'.

De Cock verdedigt zich echter met de opmerking: 'dat, indien zulk eene uitlegging als Smeedes er aan geeft **hepaald was**, het dan listiglijk is opgesteld'. Hij heeft geen bezwaar tegen de inhoud van bedoelde uitspraken over het toelatingsbeleid en de bediening **van** de kinderdoop, maar wel tegen de uitlegging van Smeedes, alsof de &paling over de toelating tot de gemeente met zich zou brengen. dat alleen belijdende leden hun kinderen mogen laten dopen.

De leden van de synode van 1837, die ook op die in 1836 aanwezig waren, erkennen eenparig: er is in 1836 'geene vaste bepaling omtrent de bediening des Doops aan kinderen **gemaakt**'.¹⁶

In een volgende zitting bespreekt de synode de klacht van Smeedes tegen de provinciale vergadering **van** Drenthe. Zij oordeelt, dat deze in strijd met art. 30 K.O. had gehandeld over de kwestie, die in Assen speelde¹⁷, maar zij sprak zich niet uit over de vraag, of de interpretatie die Smeedes en anderen aan de uitspraken van 1836 gaven, juist was.

De Cock liet het er niet bij zitten. Hij vraagt herziening van bedoelde uitspraken omdat zij 'aanleiding geven tot afwijking van de leer en praktijk onzer Vaders naar Gods Woord'. Bovendien worden zij 'tegen de uitdrukkelijke bedoeling van de vorige Synode, nog daarenboven misbrijkt (...), om de gezonde leer aangaande de kinderdoop te bestrijden, en eene valsche leer en praktijk als aangenomen vast te stellen'."

Mee naar aanleiding van de bespreking van voorstellen inzake de aan te nemen kerkorde, ontspint zich een uitvoerige discussie over het wezen van de kerk. Want achter de kwestie van de bediening van de doop aan kinderen ging de kerk-vraag schuil. Terecht heeft ds. H.P. Scholte, de tweede afgescheiden predikant, naderhand opgemerkt: 'Het was spoedig openbaar, dat er een merkbaar verschil bestond in de gevoelens betrekkelijk de Kerk'.¹⁹ Dit verschil was met name gerezen tussen Scholte en De Cock. Eerstgenoemde bleek in te stemmen met de hoofdzaak van Smeede's *Belijdenis*²⁰: iemand wordt eerst bondeling door en na het geloof.

Veertien dagen vóór het begin van de synode van 1837 schreef Scholte, dat de doop uitsluitend mag worden bediend 'aan de zoodanigen, voor welke niet alleen de mogelijkheid is, om eenmaal in het verbond Gods opgenomen te worden' (d.w.z.: aan mensen die nog geen geloofsbelijdenis hebben afgelegd, en dus nog geen bondeling zijn – H.B.), 'maar die ook tevens de uitwendige bewijzen medebrengen, van, indien het inwendig alzo is, gelijk het uitwendig blijkt, in het verbond opgenomen te zijn' (d.w.z. zij moeten de 'uitwendige bewijzen van in het verbond opgenomen te zijn' bezitten, nl. openbare geloofsbelijdenis en christelijke levenswandel; daarbij wordt dan verondersteld, dat 'het inwendig alzo is, gelijk het uitwendig blijkt': over het inwendige oordeelt de kerk niet; zij veronderstelt slechts, dat die 'uitwendige hewijzen' overeenstemmen met 'het inwendige', dus oprecht zijn gemeend – H.B.). De doop moet dus, en mag slechts worden bediend 'aan allen, die op 'belijdenis en wandel erkend zijn als geloovigen'. Hun kinderen mogen worden gedoopt.²¹

Scholte ging bij zijn denken over de kerk uit van het *ideaal*, dat de kerk bestaat uit gelovigen.

De Cock had een ander uitgangspunt. Hij zag de kerk als verbondsgemeente. Tot haar behoren de gelovigen met hun kinderen. Zij is geen 'gezelschap' van gelijkgezinde gelovigen, maar volk van Gods verbond, dat leeft onder de bediening van Gods beloften en eisen.

Zo willen wij De Cock in gedachtenis houden als getrouw gemaakte wachter over het nieuwtestamentische huis van Israël.

Verteerd door de ijver voor Gods huis

De Cock heeft de afloop van de crisis uit de beginjaren na de Afscheiding niet beleefd. Nog betrekkelijk jong is hij gestorven.

In de herfst van 1841 kreeg hij 'eene borstongesteldheid, waarbij ook het water kwam'. Maar in het voorjaar van

1842 trad er, geheel onverwacht, verbetering in. Wat heeft hij in de maanden daarna zich nog ingezet voor de zaak van de kerk. Hij 'war meer bekommerd over de belangen der gemeente dan wel over zijn eigen gezondheid. Bij de vraag: wat vordert het belang der gemeente? had die betrekkelijk zijne gezondheid altoos achter moeten staan. Overgegeven aan den Heere, wijdde hij zichzelven met al de krachten des lichaams, en al de vermogens der ziel aan den dienst der gemeente. Te weinig gaf hij daarbij acht op zich zelven'.

Op een zondag in september 1842 werd hij op de preekstoel overvallen door een bloedspuwing. Al voelde hij nu zijn dood naderen, hij gaf het werk niet direct op. Maar het einde kwam. In de vroege morgen van maandag 14 november raakte hij buiten bewustzijn en is hij overleden.²²

Zijn weduwe, Frouwe Helenius de Cock-Venema, liet de volgende rouwbrief aan familie, vrienden en bekenden verzenden:

Het heeft den Eenigen, Drieënigen en Vrijmagtigen Verbonds-God zijns volks behaagd, om op heden, den 14 November, van mijne en mijner Kinderen zijde mijnen veelgeliefden Echtgenoot, den WelEerw. Heer H. de Cock, Chr. Afg. Ger. Leeraar te Groningen, enz., door den onverbiddelijken dood weg te nemen. Wij hadden nu bijna 19 jaren met elkander in een' genoegeelijken Echt mogen verkeerren, zoodat hij nu bijna den ouderdom van 42 jaren bereikt had. Hij mogt tot aan her einde zijns levens met het oog des geloofs zien op Hem, die hem én van de schuld én van de straf der zonde verlost en nu ook van alle smet derzelve gereinigd heeft.

Met den wensch, dat de Heere ons en UEd. geve, in voorspoed dankbaar en in tegenspoed geduldig te zijn en voorts voor de toekomst op Hem te vertrouwen, alsmede dat Hij, de Heere, UEd. en ons zoo lang en zoo veel mogelijk voor dergelijke onheilen beware, als het in Zijnen raad kan bestaan, en ook aan ons de vervulling zijner beloftenissen, nl. een Man der weduwen en een Vader der weezen te willen zijn, schenke, teken ik mij

UEds, bedroefde Dienares:

Groningen den 14 November 1842.²³

Op 18 november vond de begrafenis plaats op de huidige Zuiderbegraafplaats in Groningen onder zeer grote belangstelling.²⁴

Een van degenen, die vrijwel van het begin van de Afscheiding af naast De Cock heeft gestreden voor het herstel van de kerk in de gereformeerde koers, ds. S. van Velzen, schreef naderhand: 'Het was duidelijk, De Cock was de man voor het groote werk'. Maar Rij moest ook erkennen: 'In zijn leven werd hij zelfs over het algemeen door de gescheidenen niet naar behooren geacht'.²⁵

Laten wij de door God gegeven 'vader van de Afscheiding van 1834', ds. Hendrik de Cock, naar bijbels voorschrift in gedachtenis houden om wille van het werk, dat

hij heeft mogen doen. Hij was 'voorganger' op de weg van de ware kerk.

H. Bouma

¹ *Beschouwing van de Belijdenis des Geloofs der Gereformeerde Kerken in Nederland, overgezien in de Synode Nationaal, laatst gehouden te Dordrecht in de jaren 1618 en 1619 Naar aanleiding van het Antwoord van J.A. Smeedes en R.J. Veeninga, aan den Hoogleraar Hofstede de Groot, Groningen 1834. Dat G. Bonthem Reddingius de auteur was, heeft hij geschreven in zijn in aant. 5 bij het tweede artikel over De Cock genoemde Herinnering, 53.*

² *H. de Cock, Wederlegging van het goddelooze stuk, getiteld: Beschouwing van de Belijdenis des Geloofs; onlangs door een onbekende Nachtuil uitgegeven, met oogmerk om de wereld te verleiden en te stijven in hare verkeerde gedachten nopens, en vervolging van de ware Gereformeerden, en de gereformeerde leer te verkeeren in een bajert van verwarring, en in plaats den waarachtigen dienst van God, den afschuwelijken Kalverdienst des vrijen wils op te rigten, Veendam 1835; zie: Verz.Geschr., 2, 175-266.*

³ Hier en in het vervolg is de tekst van de Nederlandse Geloofsbelijdenis weergegeven, zoals die voorkomt in het Gereformeerd Kerkboek, Haarlem 1986.

⁴ A.w., 17v.

⁵ Verz.Geschr., 1, 213.

⁶ Verz.Geschr., 2, 215, 219.

⁷ A.w., 216v.

⁸ A.w., 223, 225.

⁹ A.w., 226vv.

¹⁰ De Cock, *Leven*², 548vv.

¹¹ 'Handelingen van de opzieners der gemeente Jesu Christi, vergaderd te Amsterdam, den Wen Maart en volgende dagen, Aa, 1836,' Amsterdam/s-Gravenhage 1836, in: *Handelingen en Verslagen van de algemene synoden van de Christelijke Afgescheidene Gereformeerde Kerk (1836-1869)* met stukken betreffende de synode van 1843, bijlagen en registers, Houten/Utrecht 1984, 13-71; art. 59.

¹² A.w., art. 60.

¹³ *Handelingen 1837*, an. h.

¹⁴ 'Notulen van de provinciale Vergadering, art. h; 'bewaard in Rijksarchief Drenthe te Assen.

¹⁵ *De Reformatie Tijdschrift der Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland*, I, Amsterdam 1837, 323-335.

¹⁶ *Handelingen 1837*, an. 7.

¹⁷ A.w., art. 39.

¹⁸ A.w., art. 52.

¹⁹ *Compleete uitgave van de officiële stukken betreffende den uitgang uit het Nederl. Herv. Kerkgenootschap van de leeraren H.P. Scholte, A. Brummelkamp, S. van Velzen, G.F. Gezelle Meerburg en Dr. A.C. van Raalte*², Kampen 1884, 739.

²⁰ *U.P. Reformatie*, 1, 323.

²¹ H.P. Scholte, *Bijdragen ter bevordering der regte kennis aangaande de leer en praktijk des Heiligen Doops. Eerste stukje*, Amsterdam 1837, IX en X.

²² *De Cock, Leven*², 635vv.

²³ J.C. Okkema, 'Archief De Cock', *Inventaris van het archief De Cock*, Kamper inventarisreeks I, 1988, nr. 5, in: Gemeentearchief Kampen.

²⁴ *De Cock, Leven*², 640.

²⁵ S. van Velzen, *Gedenkschrift der Christelijke Gereformeerde Kerk, bij Vijftig-jarig Jubilé, 14 October 1884*, Kampen 1884, 196.

ONPARTIJDIGE GOD

'Wij weten echter dat het oordeel Gods onpartijdig gaat over hen die zulke dingen bedrijven.'

Rom. 2 : 2

Blinddoeken is kinderspel. Prachtig om een vriendje te zien stuntelen met een blinddoek voor! Als volwassene glimlach je er om. Die pret ben je ontgroeid.

Justitia ontgroeit dit nooit. U weet, die vrouw, die soms een gerechtsgebouw siert met blinddoek, weegschaal en haar zwaard. In lengte van jaren staat zij daar. Zelfs tot aan de jongste dag. Het voornaamste aan haar beeld is de doek voor haar ogen. Haar permanent attriboot. Zo kan zij de weegschaal zuiver lezen en met haar zwaard doeltreffend slaan. Zij luistert, maar ziet geen mens en onderscheidt geen kleur. Zij spreekt, maar kent geen hoog of laag. Ze weegt zonder onderscheid rijk en arm. Geen klassejustitie, geen rassenrecht of partijbelang. Bedekte ogen zien de waarheid zonder onderscheid. Zuiver ziende blindheid in plaats van een vertroebelde blik.

Gezegend het land waar rechters blind zijn!

Onpartijdig – dat is het wat Paulus schrijft: God oordeelt onpartijdig. God, rechter met de blinddoek voor! Zo spreekt de Schrift al eeuwen en tot aan de jongste dag. Onpartijdig zegt ons bijbeltje, eigenlijk is het: **naar waarheid**. Zoals de Here zegt: de joden moeten niet 'naar aanzien' oordelen, maar rechtvaardig (Joh. 7 : 24). Ftj verwijt dat zij oordelen 'naar het vlees' (Joh. 8 : 15). Welke norm leg je aan? Waar let je op? Wat geeft de doorslag voor je mening, je uitspraak? Naar waarheid, dat is: zoals de zaak er echt voor staat, zonder argumenten die niet ter zake doen. Onpartijdig: niet de partij, de groep, de huidskleur, het eigenbelang stelt vast wat recht is en wat niet.

Dit is doorlopend de eis van de Schrift als het om ons oordelen gaat, De wet eist rechtvaardige rechtspraak. Rechters mogen het recht niet buigen, de persoon niet aanzien; en geen steekpenningen aannemen (Deut. 16 : 19). Dat is de hoogste wijsheid in zeer kleine zaken zelfs: 'zelfs om een stukje brood kan een man overtreden' (Spr. 28 : 21). Het profetisch liefdeslied over Gods wijngaard protesteert krachtig tegen verkrachting van het recht (Jes. 5). En heel praktisch spreekt Jacobus ons aan: 'Mijn broeders, houdt uw geloof in onze Here der heerlijkheid, Jezus Christus, vrij van aanzien des persoons' (Jak. 2). Oordelen naar waarheid is geen taak voor rech-

ters alleen. Het gaat ons allen aan. De blinddoek is geen spel voor onze kinderjaren!

Waarom spreekt de wet op deze manier? Waarom is dit de hoogste wijsheid en geselen profeten ons als we de blinddoek vergeten? Omdat de HERE het zegt? Ja, daarom. En dan niet omdat God het nu een keer zo zegt en zo wil. De HERE spreekt zo omdat Hij ZELF zo IS!

Als de HERE God zich indrukwekkend voorstelt aan Mozes horen we dat *Hij* de schuldige zeker niet voor onschuldig houdt (Ex. 34 : 7). Bij monde van Amos waar- schuwt Hij dat *zijn* genade verkiezing van zijn volk geen vrijbrief voor zonde is (Am. 9). En is de ballingschap niet een klaar bewijs dat Hij de zonde *van* zijn volk niet door de vingers ziet? Nota bene: zijn *eigen* volk! En boven alles toont het offer van zijn eigen Zoon hoe hoog de levende God de zonden van zijn volk opneemt. Onze Vader oordeelt zonder aanzien des persoons (1 Pt. 1 : 17). Hij heeft de blinddoek voor. Daardoor ziet Hij de zonden van zijn volk even scherp als van anderen. Zonde is zonde – ook bij *zijn* kind. De zonde is niet om door de vingers te zien of om achter een voorgevel van vroomheid te verbergen. Ze verdwijnen alleen door het bloed *van* Gods Zoon. Echt, wij kunnen ons geen dag de gedachte veroorloven dat God oordeelt zoals wij (Ps. 50). We kunnen slechts buigen voor Gods justitia en ons bekeren, elke dag.

Daarom is dit gebod, de wijsheid en de profetie.

Dit overdenkend komen we tot onszelf.

Een paar voorbeelden.

We veroordelen de wereld. Doen we zelf haar zonden niet?

We tooien ons met de naam gereformeerd. Wat kan er achter de façade mee door?

We spreken kritisch over de TV; veroordelen wat men ziet. Kijken we niet naar dingen waarvan onze mond het zien veroordeelt?

We kijken scherp naar gebreken buiten eigen gemeenschap. Wat intern gebeurt, wordt vetgoeilijkt of aanvaard. We vallen hard over het verkeerde in onze tegenstander. Voor een vriend die zondigt, vinden we een excuus.

Het zijn een paar voorbeelden slechts. Maar hoe je ze ook aanvult: Wat verblindt ons oog? Is het de liefde voor onszelf? Ons eigenbelang? Groepsdenken? Zelfhandhaving? Partijdenken? Vooroordeel? Vriendschapsband? De eer van mensen? Een blinde vlek is geen blinddoek! Een vlek oordeelt *selectief*. In die selectie verheffen wij ons *bóven* het Woord van onze God. De HERE, vroom wordt Hij genoemd. De kroongetuige in onze *zaak*. Het beeld op onze gevel. Maar binnen staat Hij als RECHTER buitenspel. Weggeseculariseerd, om zo te zeggen.

Geen wonder als dun geen mens de levende God *nog* vreest!

We komen toe aan onszelf. Onpartijdig, staat geschreven. Elke dag. Tot Gods justitia gaat wegen. Ook zijn kind weegt God in zijn schaal. Dat is ernst. Levenslang. Wie de blinddoek ontgroeit verliest z'n God!

J.W. van der Jagt

De Beheerders van de Stichting Greijdanus-Kruithof Fonds maken bekend, dat voor studerenden aan de Theologische Universiteit, Broederweg 15 te Kampen, de mogelijkheid bestaat, uit genoemd fonds een beperkte toelage te ontvangen. Hiervoor komen allereerst in aanmerking studerenden die zich voorbereiden op een promotie. Eventuele verzoeken om in de cursus 1992/1993 een toelage uit dit fonds te ontvangen, dienen voor 28 november 1992 in ons bezit te zijn.

Aanvraagformulieren kunt u opvragen bij de administratie van de Theologische Universiteit, Postbus 5026, 8260 GA Kampen, ☎ (05202) 12878.

Extra nummers van De Reformatie...

..kunt u bestellen door overmaking van de kosten op postrekening 40 60 40 t.n.v. De Reformatie-Goes, onder vermelding van jaargang en nummer.

Dit zijn de kosten (incl. porto):

- 1 ex.: f 3,15
- 2 ex.: f 5,60
- 3 ex.: f 8,25
- 4 ex.: f 10,10
- 5 ex.: f 11,95

Na ontvangst van het bedrag wordt uw bestelling pen omgaande uitgevoerd.

MEER DUIDELIJKHEID OVER HET NEDERLANDS DAGBLAD

In augustus en september van dit jaar heb ik in De Reformatie zes artikelen geschreven naar aanleiding van de wijziging van de statuten van het Nederlands Dagblad, die eerder dit jaar plaatsvond.

In het ND van 1 oktober 1992 heeft de hoofdredacteur drs. J.P. de Vries breed geantwoord op vragen en bedenkingen van onze kant. In zeven hoofdstukken gaf hij over het ND-beleid een nadere uiteenzetting, die mag worden beschouwd als een waardevolle aanvulling op de toelichting in het ND van 13 juni.

In verschillende opzichten brengen de artikelen van de heer De Vries de discussie verder. Ik noem met name drie dingen:

1. Ten aanzien van de identiteit wordt meer onderscheidend gesproken en toegestemd dat er toch wel wat verandert, een verandering die overigens al een aantal jaren aan de gang is.
2. Ten aanzien van de kerk worden de Gereformeerde Kerken nu minder in één rijtje gezet met andere kerken.
3. De compromissen die de nieuwe formule met zich meebrengt komen duidelijker uit de verf.

Er is ook een aantal elementen in het beleid, ten aanzien waarvan mijn bezwaren niet zijn weggenomen. Ik denk hier o.a. aan het volgende:

1. Het ND verdisconteert onvoldoende de onlosmakelijke samenhang die er is tussen kerkelijke en confessionele identiteit. Dat leidt ertoe dat het lijkt alsof je een kerkelijke identiteit kunt afzwakken zonder dat het de confessionele identiteit raakt.
2. De artikelen spreken nog steeds te 'massief' over 'gereformeerd' en 'gereformeerd karakter', alsof dat karakter iets is dat je hebt of niet hebt. Daardoor is er weinig ruimte om een kleine afzwakking of een compromis op enkele punten gewoon toe te geven.
3. Door de nadere toelichting van 1 oktober is er wel het een en ander duidelijker geworden. Toch bleek het heel moeilijk de verschillende uitspraken van de heer

De Vries, met name als het gaat over de identiteit, in een samenhangend geheel te plaatsen. Het beeld is nog steeds niet erg helder.

Ik zou m'n reactie nu willen heperken tot drie kwesties. Deze week wil ik ingaan op de verhouding tussen het ND en de kerken: welk beeld is daarvan te tekenen op basis van het Nederlands Dagblad van 1 oktober?

Volgende week wil ik dan nog twee punten bespreken die ook los van het ND-beleid voor ons van belang zijn. nl.:

- de attitude van waar uit wij de laatste jaren tot meer samenwerking met anderen bereid zijn, en
- de effecten die een bredere samenwerking heeft voor het denken over de kerk onder ons.

Kerk en krant: de eigen weg van het ND

Blijkens met name het vijfde artikel in de serie van 1 oktober wil het ND kennelijk toch niet uitgaan van een gereformeerde-gezindte-gedachte, waarbij de 'vrijgemaakte' Gereformeerde Kerken, de 'synodale' Gereformeerde Kerken, de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Nederlands Gereformeerde Kerken en de Hervormde Gereformeerde Bonds-gemeenten allemaal even legitiem zijn. Op 13 juni werd er door het ND nogal aanleiding gegeven om in die richting te denken. Drs. de Vries schrijft nu op 1 oktober wel, dat hij met het verhaal over 'openheid' binnen de Gereformeerde Kerken niet heeft 'gedoeld op een visie op ware en valse kerk en het oordeel over andere kerkgemeenschappen'. Maar wie de artikelen van 13 juni nog eens opslaat, ziet onmiddellijk, dat De Vries wel degelijk en zelfs heel nadrukkelijk de visie op de ware kerk ter sprake heeft gebracht.

Al in de eerste kolom van de redactionele verantwoording op 13 juni ging de hoofdredacteur in op de vraag of je maar van één ware kerk mag spreken. Hij deed een sterke uitspraak over wat de Gereformeerde Kerken daarvan gezegd zouden hebben. Daarmee leek het nieuwe beleid in een bepaalde kerk-visie stevig te zijn verankerd. En in het Variant-artikel over 'openheid' werd in de aanhef gesproken over de 'hantering van de confessie over de kerk'. Het ging niet alleen om de taxatie van leden in andere kerken, maar ook om de taxatie van die kerken zelf. Het is niet De Reformatie die daarover begonnen is!

Maar goed. nu blijkt dat het ND niet zozeer over andere kerken een uitspraak wilde doen, maar alleen over leden

in andere kerken. Er **zitten** in het verhaal nog diverse onduidelijkheden en er zijn ook elementen die elkaar wat tegenspreken. Maar als ik de **verschillende** gegevens samenvoeg, dan levert dat het volgende beeld op.

Keuze nier ontwijken

Het ND wil op bestuurlijk niveau een duidelijke keuze in kerkelijk opzicht nog steeds niet ontwijken. De samenstelling van het stichtingsbestuur dat waakt over de identiteit is daar een bewijs van. Daarin kunnen alleen leden van de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken zitting hebben. En bovendien is er een 'vrijgemaakte' hoofdredacteur, die een eigen extra verantwoordelijkheid heeft voor de inhoud van de krant.

In de praktijk van het journalistieke werk zal het ND evenwel **terughoudend** zijn in het spreken over de 'kerkkeus'. Terwille van de samenwerking doet men in het spreken **over** de kerk een stapje terug. Dat is dit stapje, dat in de statutaire bepalingen over de redacteurs geen enkel waarde-oordeel meer over een kerk als zodanig wordt gegeven. Ook niet over onze Gereformeerde Kerken dus. Daar hebben de vrijgemaakte redacteurs wel *persoonlijk* hun mening over, en ze zullen die ook niet voor zich houden *als er naar gevraagd* wordt. Maar die opinie wordt niet direct af indirect als mening van het *Nederlands Dagblad* uitgedragen.

Hier loopt dus een dubbele lijn. Statutair wordt **niet** op het niveau van het stichtingsbestuur en van de hoofdredactie, maar **wel** op het niveau van de **dagelijkse** journalistiek wat meer in het midden gelaten, welke de ware kerk is (**eventueel**: welke kerken tot de 'ware kerk' te rekenen zijn), waarover de helijdenis in de artikelen 27-29 NCB spreekt. En er wordt **van** uit gegaan, dat er in verschillende kerken **mensen** zijn, die ondanks bv. hun hervormd zijn of Nederlands-gereformeerd zijn, volledig confessioneel betrouwbaar **hun** journalistieke werk kunnen doen. En dat zal dan ook wel van anderen (bv. predikanten) in die kerken gelden.

Van de Nederlands Gereformeerde Kerken zal het ND intussen wel blijven schrijven dat de handhaving van de belijdenis daar ontoereikend geregeld is. En van de Nederlandse Hervormde Kerk **zoals** die nu is moet gezegd worden, dat we niet naar eenheid met haar kunnen streven. En **hetzelfde** zal naar ik aanneem wel van de 'synodale' Gereformeerde Kerken gelden. Het ND ziet het *verlaten* van de Hervormde Kerk en het blijven in de Hervormde Kerk niet als twee legitieme vormen van gereformeerd zijn. En het ND ziet het ruimte geven aan de kritiek van mensen als Telder en Vonk op zondag 22 van **onze** catechismus niet als confessioneel legitiem.

Eigen weg

Het ND gaat hiermee een eigen weg. Die weg vertoont als ik het goed zie **méér overeenkomst** met wat het GPV als nieuwe beleidslijn heeft voorgesteld dan het aanvankelijk leek. Het komt er bij het ND op neer, dat het **beho-**ren tot de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken een be-

paalde (niet al te nadrukkelijke) prioriteit heeft hoven het behoren tot andere kerkgemeenschappen, maar dat toch ook hier en daar van mensen in andere kerken gezegd mag worden dat ze goed gereformeerd zijn. Die zijn **dan** kennelijk 'op persoonlijke titel', als afzonderlijke *leden*. En met hen wil het ND hartelijk samenwerken, zonder dat het daarmee de kerkvraag voor secundair verklaart.

Het ND heeft **daarmee** dunkt me geprobeerd om een appellerend spreken over de kerk te vertalen in een wijze van samenwerken met andere christenen. Daarbij wordt enerzijds niet alle samenwerking *onmogelijk verklaard* zolang er nog geen kerkelijke eenheid is, en anderzijds wordt niet berust in de kerkelijke verdeeldheid als iets waarover je je maar niet druk moet maken of **waarin** iedere kerk haar eigen legitimiteit heeft.

Een poging dus om een – smalle – middenweg te vinden tussen eenvoudige statutaire binding aan een bepaalde kerk en een volledig in het midden **laten** en indifferent verklaren van de 'kerkkeus'.

Consequenties voor statuten

Uit het aanvullende verhaal van 1 oktober blijkt dat het niet de visie van het ND is, dat de verschillende kerkgemeenschappen uit de 'gereformeerde gezindte' *princi-**eel* op één lijn staan. Naar de statuten toe **moet dat** nu m.i. ook consequenties hebben. Daaruit dient de suggestie te worden weggenomen als zou er een meervoud van kerkgemeenschappen bestaan, die allemaal de gereformeerde belijdenis *metterdaad, werkelijk, aanvaarden*.

Verder zou er dan **meer** duidelijkheid moeten komen over het standpunt dat het ND inneemt ten aanzien van 'Items*' als die drs. De Vries in zijn 5e artikel van 1 oktober noemt: **uitverkiezing**, hindering aan de belijdenis, taxatie van de Hervormde Kerk, en verder nog een aantal door De Vries niet genoemde onderwerpen.

Zoals de statuten nu **geformuleerd** zijn, wordt er veel verantwoordelijkheid gegeven aan de hoofdredacteur, die krachtens zijn leidinggevende bevoegdheden in de organisatie belust is met **het** handhaven van het gereformeerd karakter van de krant. De vraag is dan natuurlijk, wat er onder dat gereformeerd karakter wordt verstaan in die gevallen, waarin er onderling verschil van mening is en je je niet meer kunt beroepen op uitspraken of opinies in een bepaalde kerkgemeenschap.

Is het dan niet beter werkbaar **als** je dat op een aantal relevante en **aktuele** thema's bij **voorbaat** vastlegt in een '**redactioneel** akkoord van samenwerking'? **Dan** weet het hele redactie-team van tevoren waar het aan toe is. Dan worden de mensen ook stuk voor stuk actief en positief betrokken bij het aanvaarden en handhaven van het gereformeerd karakter. Dan is dat handhaven meer een zaak van vooraf constructieve afspraken maken dan van achteraf bewaken en corrigeren. En het is een betere waarborg voor eensgezind werken aan een gereformeerde krant dan het toetsen van standpunten in een persoonlijk gesprek bij een sollicitatie of een ad hoc kritiseren **van**

een passage in een concept-artikel.

Zo'n nadere invulling van **wat 'gereformeerd karakter'** is, is nodig en nuttig. Hoe jammer dat ook is, een binding aan de Heilige Schrift en aan de drie formulieren van eenheid is nu eenmaal niet per definitie voldoende voor een samenwerking van christenen die niet kerkelijk één zijn. En wellicht is een 'akkoord' nok wel goed voor een team dat wel kerkelijk één is.

Behalve in de statuten moet de door de krant gekozen weg dan ook nog vertaald worden in een dagelijkse voorlichting die geen voedsel geeft aan de gedachte, dat het voor gereformeerde belijders om het even is in welke hoek van de gereformeerde gezindte ze hun 'kerkelijk onderdak' hebben. Dat zal nog een hele kunst zijn!

Meer dan de kerk

In tusien bedoel ik met het voorgaande – evenals in mijn eerdere artikelen – niet, dat de gereformeerde inhoud van een krant automatisch staat of valt met een binding aan de Gereformeerde Kerken. En hoe belangrijk de 'kerkvraag' ook is, onze belijdenis spreekt over méér dan over de kerk. Ook in zaken die andere artikelen van de confesie raken, komt het erop aan.

Gereformeerde journalistiek is méér dan goed spreken over de kerk.

Daarom mogen we de mensen **van** het ND wel veel wijsheid en onderscheidingsvermogen toewensen over heel de breedte van hun gereformeerd-journalistieke taak!

M. te Yelde

GEKNIPT VOOR VANDAAG

DE KOMST VAN GODS RIJK

Her koningschap van God was onder Israël al gekomen. Maar ook daar is het hier dadelijk tot zijn volle ontplooiing geraakt. Eerst wordt het slechts zichtbaar in de richters, die korte tijd regeren. Later komt er een koningshuis: de dynastie van David. Maar wat is de openbaring van dat koningschap van God, zelfs hij de besten van dat huis, nog gebrek-kig. Wat wordt dooi- de zonden, zelfs van koningen als David, Salomo en Hizkia, de heerlijkheid van het koningschap van God verdonkerd. En wat zijn er veel koningen, hij wie niets van de heerlijkheid daarvan zichtbaar wordt. Daarom blijft, ook al is God in Israël koning geworden, toch het uitzien naar het komen van Gods heerschappij. Naar de komst van de koning, in wie de heerschappij van de HERE zuiver zichtbaar worden zal.

Daarom treedt Johannes op met de prediking: Het koninkrijk van God is nabij gekomen. En daarom zegt Christus: Het koninkrijk van God is midden onder u. In Hem treedt de heerschappij van God volkomen aan her licht, de schaduwen vallen weg, en ongebroken schittert dan de glans van het koningschap van God mer al de genade en al het oordeel daarvan in de Christus.

En als dan zo het koningschap van God in Israël werkelijk zuiver gekomen is, dan nog moet gebeden worden om de komst van Zijn Rijk. Want God is koning van de hele wereld. En Israël is maai- zo'n klein stukje daarvan. Daarom blijft het gebed dringend: Uw koninkrijk kome. Laat het vanuit Israël als centrum zich openbaren in de hele wereld. Laat het koningschap van God, zoals dat in Christus verschenen is, vol van genade en ook vol ooi-deel, laat dat koningschap nu in heel de wereld zichtbaar worden, opdat overal God als koning wordt erkend.

*Uw koninkrijk kome: Geef **duf** overal de genade van Uw koningschap wordt aanvaard en Uw koningswet geëerbiedigd. En weigeren ze dat, dwing hen dan tot de erkenning van Uw koningschap. Tegen wil en dank. Opdat, of dankend rijf tanknkersend, heel de wereld God als koning belijdt.*

*Hoe wordt dit gebed vervuld? Hoe komt het koninkrijk Gods? Dat weten we niet. Daarbij werken energieën die wij hier kennen, krachten waarover wij niet beschikken. De komst van het rijk van God is voor ons altijd een mysterie. Toch kunnen we er wel iets van zeggen. Want dit weten we: in het verbond werken God en mens samen nnn het éne werk. Als dus het rijk van God komt, dan is dat in de eerste plaats het werk van **God** zelf, maar daarin zijn toch ook wij als Zijn medewerkers betrokken.*

En nu bidden wij dus hier, dat onze Vader zelf Zijn werk zal doen, dat Hij Zijn krachten zal laten uitgaan in deze wereld. Krachten waarvan wij eigenlijk geen vermoeden hebben. Dat Hij zal laten uitgaan Zijn Woord, Zijn Geest, Zijn engelen.

*En dan komt her. Hoe, dat weet geen mens. Ik kan dat niet zeggen, hoe her Woord krachten laat werken die geloof en bekering brengen. Ik weet niet, hoe her Woord de harten hreekr of ook vei-hardt. Ik kan niet zeggen, hoe het Woord de vrijwillige erkenning van **Gods** koningsheerschappij wakker roept. En ook niet, hoe dat Woord de opstand wakker roept en de haat. Ja, dat komt door de Geest. Maar hoe de Geest werkt, weet ik niet. En wat de engelen doen, weet ik nief.*

B. Holwerda, preek over Zondag 48, 1937.

PASTORAAL

J.A. Knepper sr.

Een geestelijke huis van levende stenen

Gemeenteopbouw in de praktijk rond het jaar 2000

Hoe functioneert de kerk als organisatie? Wat gaat er mis en hoe kunnen we dat voorkomen? Dit boek helpt elk gemeentelid zijn/haar steentje bij te dragen aan het geestelijk huis waarin wij mogen wonen.

152 pag., paperback, f 16,75

Verkrijgbaar in de boekhandel

Org. ET L'ESPRIT CONFIDENTIEL

Oosterbaan

Postbus 25, 4460 AA GOES

tel. 01100 - 15591

Le Cointre b.v.

Een 'nieuwe' redactie bij een oude schrijver

De 'oude schrijvers' waren in hun eigen tijd soms aardig modern. Dat wil zeggen: ze werden vaak meer dan zij zelf wisten, gedreven door *de geest van hun tijd*. Zowel de gevoelen-/-verinnerlijking als de 'offers' gebracht aan de inenselijke rede, moeten ons er aan herinneren, dat we bij hun *niet* meer in de tijd van de reformatie leven. Daarom voelde men zich vaak erg ongemakkelijk met het *reformatorische* Formulier van *de* kinderdoop. Dat beleet dat de kinderen van de gelovigen 'lidmaten van Christus' gemeente' waren net zo goed als de volwassenen, omdat zij 'in Christus geheiligd' zijn en hun de belofte van het genadeverbond toekomt.

Maar als je in een verworrelde volkskerk staat, hoe dan dit vol te houden?

We zagen ds. Smytegelt de vluchtweg van de redelijkheid gaan: verkiezing en verbond *schuiven in elkaar*. Dan zijn alle vragen in één kees opgelost! Alles *wat* van de kinderen van de gelovigen wordt gezegd, geldt alleen de uitverkorenen onder hen. Tegelijk vindt een proces van *verinnerlijking* plaats. 'In Christus geheiligd' – dat slaat nu alleen op de *innerlijke* heiliging door *de* Geest van de wedergeboorte, die alleen aan de uitverkorenen toekomt. Zo leest Smytegelt de eerste doopvraag niet als vraag die door de ouders met oog op *dit* kind (deze kinderen, 'onze kinderen') moet worden beantwoord, maar als een *algemene* verklaring over de *uitverkoren kinderen*. Die machtige vraag wordt *veralgemeniseerd* tot een dogmatische stelling en vervolgens *verinnerlijkt*. Zo lezen we dan aan het slot van Smytegelt's overwegingen over de plaats van de (*uitverkoren*) kinderen in het Verbond het volgende:

"Nu (nl. na overweging van het voorafgaande onderwijs) kunt gij zien, dat 'er geen zwaarigheid te maken is, om op de vraag te antwoorden, als 'er gevraagd wordt; of wij gelooven, dat alle kinderen, die in Adam begrepen zijn verdoemt zijn, en alle die onder Christus behooren of die zullen zalig worden'? Gij doet maar belijdenisse van eene Hoofdvraag 1 Cor. XV;22, en Rom.V. Gij belijdt dat 22 vers; Dat gij gelooft dat alle die onder Adam behooren, de verdoemenisse onderworpen zijn, en dat alle die in Christus begrepen zijn, zullen in hem leven"

Het beroep op het dubbele 'allen' van 1 Kor. 15:22 *lijkt* sterk, maar *is* zwak. Want daarmee heeft Smytegelt de vraag met betrekking tot *onze kinderen* omzeild en door een nieuwe vervaneen.

Nu willen we niet vergeten, dat deze dominee óók met betrekking tot de christelijke opvoeding en het onderwijs aan de kinderen in de prediking dapper streed tegen de verwereldlijking: ouders die *wél* hun kinderen lieten dopen, maar *vóór* en *in* de wereld lieten opgroeien (het 'lege testament'!) Maar hij had het scherpste wapen in deze strijd, Gods genadige belofte voor de kinderen van het Verbond, uit handen gegeven. En *dat heeft binnen de 'gereformeerde gezindte' voor een ontzaglijk stuk secularisatie gezorgd en doet het heden ten dage nog!* Wanneer men terwille van deze strijd optrekt tegen iedere *wanzelfsprekenheids-religie* – dan is het *wél*. Maar waarom dan niet tegen deze onzekerheids-religie?

Bevindelijkheid – ja, maar welke?

Het is goed te bedenken, dat de Nadere Reformatie, ook met haar ontsporingen, onze gemeenschappelijke achtergrond is – bijvoorbeeld voor de Gereformeerde en de

Christelijke Gereformeerde Kerken. Het is goed dat te bedenken nu de synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken weer eens een besluit heeft genomen, waarbij de 'toeëining van het heil' centraal staat. Er zal nog, naar wij hopen, gelegenheid zijn ons te bezinnen op wat naar voren is gebracht. Maar nu reeds willen we één opmerking maken over de door de christelijke gereformeerde broeders zo zwaar geaccentueerde eis van het *bevindelijk* spreken en preken. Er ontstaat zelfs een constante terminologie: 'de *schriftuurlijke-bevindelijke* prediking'. Dat zou de eigenlijkheid zijn van de 'reformatische' vleugel van de gereformeerde gezindte. En deze 'eigenheid' zou dun worden gemixt in de Gereformeerde Kerken. Het is de klacht van de christelijke gereformeerde zijde, bij voorbeeld op een agressieve manier vertolkt door ds. J.H. Velema. En dat is de klacht van de kant van de (onderscheiden) Gereformeerde Gemeente aan het adres van de Gereformeerde Kerken: de nadruk op het verbond zou geen ruimte geven aan het 'bevindelijk' element. De bondelingen *hebben* immers alle heil al 'in de belofte'?

Maar vindt men dan elkáár in het opkomen voor het goed recht van 'de' bevindelijkheid?

Geen denken aan! Als het niet zo triest was, zou het bijna lachwekkend zijn. De christelijke gereformeerde broeders klagen de vrijgemaakte aan, dat het bevindelijk element wordt gemist. Maar met even zoveel kracht en stelligheid doen de Gereformeerde Gemeente-broeders het de Christelijke gereformeerde!

Ter gelegenheid van de publicatie van de Beknopte Gereformeerde Dogmatiek van de hoogleraren J. Van Gendren en W.H. Velema verscheen een boeiend interview met de beide auteurs in het *Reformatisch Dagblad*. Uiteraard gaat het dan ook over de verhouding tot ds. G.H. Kersten, woordvoerder van de Gereformeerde Gemeenten en dr. Steenblok, idem van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. In alle hoffelijkheid worden de zaken duidelijk gesteld in verband met de theorie van 'de rechtvaardigmaking van eeuwigheid' en 'de rechtvaardigmaking in de vierschaar van de consciëntie'. Een geliefd onderscheid in de kringen van de Gereformeerde Gemeenten, dat sterk verwant is aan de leer dat het Genadeverbond onder de beheersing van de eeuwige uitverkiezing staat. Dr. Velema wordt hierover ondervraagd. Hij zegt: hoe is het mogelijk om met *dit* onderscheid "elke zondag het evangelie te brengen"? Inderdaad – want *de rechtvaardig-verklaring in de verkondiging van het evangelie* op voorwaarde van gelóóf (H.C., Z. 33!) blijft hierdoor in her duister.

Maar wat zegt de recensent in *De Wachter Sions* van 10 sept. 1992? Hij vergelijkt de Dogmatiek van Ds. G.H. Kersten en deze Beknopte Dogmatiek van de hoogleraren uit Apeldoorn en vat *zó* samen: Ds. Kersten stond "een *bevindelijke* beleving van *de* leer voor, zoals ook blijkt uit wat hij schreef over de rechtvaardigmaking. De beide hoogleraren daarentegen *kranten zich tegen de bevindig*".

Het is *als* horen we ds. J.H. Velema over de vrijgemaakte prediking!

Lachwekkend? Misschien wel een beetje. Sijbbolethkwesties willen nog wel eens op de lachspieren werken – tot we bedenken, dat ze aan "doorwaadbare plaatsen aan de Jordaan" (Richt. 12: midden in het *kerkland*) dódelijk kunnen zijn.

Daarom is voor *alle* gereformeerden nodig dóór te spreken onder de tucht *niet* van een sijbboleth, maar van het Evangelie. Spraakverwarring verhindert 'enigheid van het geloof'.

J. Kamphuis

DE 19e EEUW: ROMANTIEK EN MORALISME

Inleiding

Na de Verlichting komt de Romantiek, zegt de literatuurgeschiedenis. De rationalistische instelling en de classicistische kunstopvattingen maken in de loop van de achttiende eeuw plaats voor een grotere gevoelsbeleving en een artistieke vrijheidsdrang, zowel op esthetisch als inhoudelijk vlak. Meer en meer komen gevoel, hart, verbeelding en oorspronkelijkheid centraal te staan. Intussen gaan de ontwikkelingen in de wetenschap gewoon door en tast het rationalisme vooral kerk en godsdienst aan. Ook op religieus vlak zijn er stromingen die meer de beleving dan de leer centraal stellen.

Maatschappelijke situatie

Hoe waar het bovenstaande ook moge zijn, het geeft weinig zicht op de werkelijkheid van de negentiende eeuw. De literaire en maatschappelijke situatie van de 19e-eeuwse samenleving (maar dat geldt voor iedere eeuw) is boeiend veelzijdig en complex. Naast verzet tegen overheid en gezag zijn er gevoelens van nationalisme ('Dankt allen God en weest verblijd, / Omdat gij Nederlanders zijt!' dichtte Beets). Naast invloed van de Verlichting en modernisme zijn er het Réveil en de Afscheiding. Naast fatsoenchristenen zijn er oprechte gelovigen. Naast oppervlakkige liefdadigheid komt er structurele sociale betrokkenheid, onder de vele bezadigde burgers zijn er die zich werkelijk inzetten voor armen en kanslozen. Naast industriële vooruitgang is er kinderarbeid en toenemend pauperisme. Naast de afschaffing van de slavernij (in 1862) is er een groot standsbesef en een ongelijkwaardigheid van man en vrouw. Bovendien hebben we het eigenlijk over een immense periode: van de Franse tijd (tot 1813) aan het begin van de eeuw tot aan de opkomst van het socialisme aan het eind van de eeuw met enerzijds zijn 'fin-de-siècle'-gevoel en anderzijds zijn optimistische toekomstverwachtingen. En daartussen zit dan die periode die we 'de negentiende eeuw' noemen, en waarin boeren en burgers, armen en aristocraten hun hoofd boven water probeerden te houden in het dagelijks leven met zijn strenge winters, hongersnoden, cholera- en typhusepidemieën, smerig drinkwater in de steden etc.

Het literaire beeld

Ook het literaire beeld van de negentiende eeuw is veelzijdiger en complexer dan de handboeken doen voorkomen. Romantiek? Van Alphens moralistische kindergedichtjes waren populair tot ver in de negentiende eeuw, terwijl de vroeg-romantische werken van Rhijnvis Feith (eind achttiende eeuw – en trouwens ook nog behoorlijk moralistisch) al lang geparodieerd en in populariteit afge-

nomen waren. In Nederland heeft de Romantiek nooit de woeste hoogten van de omringende landen bereikt en heeft ze een sterke moralistische inslag behouden. Geweldig populair was Tollens, met in zijn kielzog talloze andere dichters van huis-, tuin- en keukenrijmsels. Wel heeft de romantische hang naar het verleden in Nederland zijn weerslag gevonden in tal van historische romans (Drost, Oltmans, Van Lennep, Bosboom-Toussaint), waarbij Potgieter vond dat men het beste kon teruggrijpen op onze roemrijke zeventiende eeuw.

Van Bilderdijk tot Tachtig

Waar begint die negentiende eeuw eigenlijk, literair gesproken, en waar eindigt ze? 'Aan de horizon van onze nieuwste cultuurgeschiedenis, in het overgangsgedebiet tussen de 18e en 19e eeuw, verheft zich, somber en eenzaam, de machtige gestalte van Bilderdijk', schreef Gerretson. Aan het eind van de eeuw zijn het de Tachtigers die een eind maken aan de literaire overheersing van de dominee-dichters (Beets, Ten Kate, Ter Haar, Laurillard, Hasebroek). Ze hebben de schoonheid, die er wat bleekjes uit was gaan zien in de dikke bundels rijmelarij over vooral het dagelijks leven in vaderland en huisgezin, weer haar oude gloed teruggegeven, maar ze zijn in hun verzet ook doorgeslagen naar de andere kant. De Tachtigers waren aanvankelijk anti-maatschappelijk en dus tamelijk vijandig tegenover het lezerspubliek, dat sindsdien klein is gebleven. (Wat op zichzelf genomen niet verwonderlijk is: kunst is nu eenmaal naar haar aard enigszins elitair.) Voor het grote publiek echter bestond 'de literatuur' ten tijde van de Tachtigers vooral uit poëzie van dominee-dichter~realistisch proza en historische romans. In plaats van de gebeeldhouwde sonnetten van Kloos las men Tollens, Beets, Ter Haar, De Genestet, Van Zeggelen, Van Lennep, Bosboom-Toussaint, Van Koetsveld, Cremer, Van Maurik e.a., auteurs die nu voor ons niet echt tot de 'grotten' in artistieke zin behoren.

Lezenswaardig

Is dat nu allemaal nog lezenswaardig? Als men heel streng is in het beoordelen van de 19e-eeuwse literatuur, blijft er niet veel over. Zo schrijft G. Puchinger: 'Wat had de negentiende eeuw na Bilderdijk letterkundig verder nog te bieden? In feite drie figuren van werkelijk formaat: Potgieter, die zich met al zijn begaafdheden beriep op het rijke verleden; voorts de ook door Groen van Prinsterer om zijn scherpzinnig intellect gewaardeerde Busken Huet, die dat verleden meer alr een klavier bespeelde dan weergaf, maar hij was er toch mee bezig; en de niet minder dan Bilderdijk – zij het wel om heel andere rede-

nen – met zijn tijd ontevreden *Multatuli*, die het verleden en zijn eigen tijd verachtte' (G. Puchinger, 'Rondblik over onze Nederlandse letterkunde', in: *Radix* 18 (1992), p. 2-24). Echter: Potgieter wordt vandaag de dag volstrekt niet meer gelezen en Busken Huet nauwelijks. Alleen Multatuli heeft van deze drie de erkenning gekregen die hij verdient. (Of misschien zelfs méér dan hij verdient?) Puchinger noemt nog Beets' *Camera Obscura* en de predikanten- en priesterliteratuur, die echter verbleekt bij de poëzie van Gezelle (1830-1899), die gezien wordt als een voorloper van de moderne poëzie, die we vanaf 1880 ple- gen te dateren.

Er mogen dan misschien maar enkele 'grote namen' overblijven uit de veelheid van 19e-eeuwse auteurs, toch zou ik het jammer vinden als de rest voorgoed ongelezen onder het stof zou verdwijnen. Niet zozeer om esthetische, als wel om andere redenen, is sommig 19e-eeuwse werk nog lezenswaard. Veel poëzie van de dominee-dichters bijvoorbeeld is humoristisch en gewoon leuk om te lezen, evenals uiteraard het werk van auteurs als Piet Paaltjens. De *Genestet* en de *Schoolmeester*. Historische romans doen mij persoonlijk niet zoveel (misschien moet ik daarvan nog de smaak te pakken krijgen), maar humoristische proza als Jonathan.; *Waarheid en dromen* en Van Koetsvelds *Schetsen uit de pastorie van Mastland*, alsmede novellen van Van Koetsveld en J.J. Cremer (twee sterk sociaal bewogen auteurs) zijn leuk en boeiend om te lezen, om het tijdsbeeld dat men eruit krijgt, maar ook om te zien hoe men toentertijd omging met maatschappelijke en morele vraagstukken en de daarmee verbonden levensvragen. Zelfs zogenaamde 'idealistische' romans, met hun happy end, nadrukkelijk aanwezige verteller, ondiepe karakters, toevalligheden en moralisme kunnen mij leer- genot verschaffen. Het is jammer dat dit soort boeken zich bijna alleen nog in bibliotheken of in antiquariaten bevindt. Ik hoop in elk geval dat Van Koetsveld (aan wie in het christelijk literair tijdschrift *Bloknoet* aandacht be- steeds zal worden) nog eens herdrukt wordt: hij heeft meer dan honderd verhalen geschreven, waaruit een mooie bloemlezing te maken zou zijn.

Intussen blijft Multatuli een van de hoogtepunten van de negentiende eeuw. Zijn *Max Havelaar* is prachtig: en ook in zijn zeven bundels *Ideeën* (die herdrukt zijn als *Salamander-pockets*) is veel lezenswaardigs. In de eerste bun- del start (hij Idee 362) het verhaal over Woutertje Pieter- se, dat later door anderen uit de *Ideeën*-bundel gepeld is en tot een roman is samengesteld. Ook het drama *Vor- stenschol* maakt oorspronkelijk deel uit van de *Ideeën*.

Slot

Tenslotte een leestip: voor wie een (her-)introdactie wil in de negentiende-eeuwse literaire wereld is Dr *geest van de dichter* (1991) van Marita Mathijssen een leuk boek. Het bevat gefingeerde interviews (geheel gebaseerd op schriftelijke bronnen) met tien auteurs (van Bilderdijk tot Piet Paaltjens), en geeft zo op een zeer originele en leven- dige manier een introductie tot hun werk. Dirk Zwart

KORT GEHOUDEN

MIJN ENIGE TROOST

je hoort nogal eens de opmerking 'Ik mag niet moppe- ren'.

Iemand heeft bijvoorbeeld een hartinfarct gehad. Hij is daar goed bovenop gekomen, maar hij zal toch voortaan een heel ander leven moeten leiden. Zijn dagelijks werk mag hij niet meer doen, dat zou te veel spanning geven. Daarom zoekt hij nu naar een andere baan, maar ja, dat is niet eenvoudig voor iemand in de vijftig. Voorlopig is hij werkeloos, en dat is toch wel een hele verandering. Vroeger was hij de spil van het bedrijf, nu lijkt er nie- mand te zijn die hem nodig heeft.

Op mijn vraag hoe hij deze verandering ervaart, ant- woordt hij: 'Ik mag zeker niet mopperen. Als ik kijk hoe anderen eraan toe zijn, die een hartinfarct hebben gehad, of als ik kijk naar de hongersnood in Somalië of naar de andere ellende in de wereld, dan ben ik nog goed af.'

Zo'n antwoord is fijn om te horen. De man heeft aan- dacht voor zijn omgeving en is niet gefixeerd op zijn ei- gen beperkingen, wat toch gemakkelijk zou kunnen.

Maar toch geeft dit antwoord mij te denken. De vraag is: waar houdt deze broeder zich aan vast? Is hij gelukkig, zolang hij kan zeggen dat hij beter af is dan een ander? Wat is dat dan voor een geluk?

Zoiets komt voor en kan ook ernstige vormen aanne- men. Er was eens iemand die zwaar in de problemen zat, en daarom avond aan avond als vrijwilliger op bezoek ging in ... de gevangenissen! Daar knapte hij van op, want daar waren mensen die nog dieper in de put zaten dan hij. Dat zei hij dan ook, als ik op bezoek kwam: 'Maakt u zich over mij geen zorgen, met mij komt het wel goed. Maar u moet de rechtszaken eens bijhouden in de krant, dan ziet u wat een rottigheid er in de wereld is'. Uitein- delijk kwam de man vaker in de gevangenis dan in de kerk.

Vandaar mijn vraag: waar houdt u zich aan vast?

Ik heb geleerd, dat zondag I van de catechismus er weer een toepassing bij heeft: andermans ellende kan mijn troost niet zijn. Mijn enige troost is, dat mijn trouwe Za- ligmaker mij kocht met zijn bloed en nu persoonlijk mij regeert. Hij zal niet toelaten dat ik bovenmenselijk word verzocht, onder mijn verdriet zal ik niet bezwijken maar ik zal mij dagelijks verheugen in zijn liefde en zijn trouw. Al zal iemand niet mopperen, dan is het misschien toch goed om hierover eens na te denken en door te spre- ken.

B. Luiten

KOORMUZIEK VAN BENJAMIN BRITTEN

Een paar eeuwen geleden was het een veeg teken wanneer muziek én hedendaags was én geliefd bij het 'grote publiek'. Tenminste, volgens de avant-gardisten. De muziek van iemand als Benjamin Britten kon dus gewoon niet goed zijn. Vandaag de dag zijn de scherpe kantjes er gelukkig vanaf. Als recensent kun je weer met een gerust hart schrijven dat je blij bent met de belangstelling die de cd-industrie heeft voor Britten (1913-1976).

Plezierig is dat daarbij niet alleen de 'toppers' van deze Engelse componist op de metaalkleurige schijfjes komen. Want naast het *War Requiem*, *Peter Grimes*, *The Young Person's guide to the Orchestra* (de tune van het AVRO-programma 'Jonge mensen op het concertpodium') heeft de Engelse componist veel en veel meer gecomponeerd dat het beluisteren meer dan waard is. Daaronder vallen ook zijn religieuze en kerkelijke werken. De meeste van deze werken zijn gecomponeerd voor speciale gelegenheden. Zoals Britten het zelf eens zei, componeerde hij niet voor latere tijden maar voor mensen die hier en nu leven, voor iedereen die het de moeite vindt zijn muziek te spelen of te beluisteren.

Het St. Thomas Choir of Men and Boys (dirigent: Gerre Hancock) vond Britten's muziek de moeite waarde en nam een cd op met zes koorwerken. Het aardige van de cd is dat niet enkel voor het geijkte koorrepertoire van Britten is gekozen. Naast de inmiddels al meermalen opgenomen cantate *Rejoice in the Lamb* (op. 30), vinden we ook koorwerken die we tot op heden niet vaak zijn tegenkomen op geluidsdragers. U kunt hierbij denken aan *A Hymn of St. Columba* (op. 27) en de in 1955 gecomponeerde *Hymn to St. Peter* (op. 56a). Ook het enige solowerk voor orgel (*Prelude and Fugue on a Theme of Vittoria*) dat Britten in 1946 schreef, hoor je zelden of nooit. De organist Michael Kleinschmidt geeft op de cd een fraaie uitvoering van dit werk.

Het St. Thomas-koor is een op Engelse leest geschoeid Amerikaans koor. Daarmee doel ik niet alleen op de koorklank, die onmiskenbaar 'Engels' is, maar ook op de organisatie en structuur van het koor. In Engeland hebben sommige grote kerken een 'middelbare' school waar de leerlingen enkel uit jongens bestaan en waar (kerk)muziek het belangrijkste vak. De leerlingen (sopsanen en alten) vormen tezamen met oud-leerlingen (tenoren en basen) het koor van de school en dus van de kerk. Als kerkelijke gemeente ben je zo niet alleen vrij goed verzekerd van kwaliteit, maar ook van een goede continuïteit in je kerkmuzikale praktijk.

De Verenigde Staten hebben slechts één zo'n school: het St. Thomas Choir uit New York. Het koor, dat jaarlijks ongeveer 400 composities voorbereidt voor liturgische vieringen, heeft internationaal naam gemaakt door diverse plaatopnamen en medewerking aan belangrijke muzikale evenementen.

Over het geheel genomen brengt het koor Britten's muziek overtuigend en op goed niveau. Jammer is wel dat de homogene klank van het koor soms wat uiteen valt. Extra nadelig werkt dan de kwaliteit van de opname, die nogal wat te wensen overlaat. Het geluid komt teveel 'samengeperst' uit mijn luidsprekerboxen en mist de ruimtelijkheid die bij deze muziek helemaal onontbeerlijk is. De microfoons staan mij net iets te dicht op het koor. Vooral bij de sterkere passages werkt dit nadelig op de geluidskwaliteit. Dat is jammer, want het koor en de muziek van Britten verdienen beter.

J. Smelik

N.a.v.: *Rejoice in the Lamb / Choral Music of Benjamin Britten*. Uitvoerenden Saint Thomas Choir of Men and Boys o.l.v. Gerre Hancock. Koch International Classics CD 370302 (MC 270 304), DDD.

KERK EN COMPAGNIE; ZENDING EN KOLONIALISME

In het begin van dit jaar promoveerde ds. L.J. Jooisse te Groningen-West op een zendingshistorisch onderwerp. Dat leverde een dissertatie op van een kleine 600 bladzijden, plus nog zo'n 70 bladzijden aan bijlagen, bibliografie, registers, dankwoord en Curriculum Vitae. Een geweldig prestatie die verricht werd naast de gewone pastorale arbeid (669): alleszins een felicitatie waard. De handelseditie werd ter bespreking toegezonden.

De titel van de dissertatie is ontleend aan een preek van Polyander, gehouden op een zitting van de synode van Dordrecht op 31 december 1618 (180); dat ging blijkbaar op oudejaarsdag gewoon door. De ondertitel geeft nauwkeurig aan waar het over gaat: *een onderzoek naar de motieven activiteiten in de Nederlanden tot verbreiding van de gereformeerde religie gedurende de eerste helft van de zeventiende eeuw*.

Gold, Glory and Gospel

Hel gaat dus over de tweede helft van de tachtigjarige oorlog. Al zo'n dertig jaar verzet Protestants Nederland zich tegen Roomskatholiek Spanje. In de honderd jaar na Columbus en Vasco da Gama hebben Spanje en Portugal hun invloedsfeer tot Zuid- en Midden-Amerika en tot het Verre Oosten uitgebreid. Maar de zo begerenswaardige zaken uit die verre landen bereikten Nederland niet meer sinds Portugal door Spanje werd veroverd (1580). Dus is er reden zelf er op uit te gaan; na enkele lokale initiatieven wordt de Verenigde Oostindische Compagnie opgericht (VOC), 1602. De uiteinden der aarde komen binnen de horizon van Nederland. Wat deed de Gereformeerde Kerk in Nederland met deze mogelijkheden? Zag ze een geopende deur voor de verkondiging van het evangelie, of had ze het te druk met het uitvechten van theologische kwesties in eigen land. bv. op de synode van Dordrecht in 1618-19? Duidelijk is dat ze er iets aan deed, maar hoeveel en hoe? Liet de kerk zich volledig inpakken door de commerciële belangen van de VOC of ging ze haar eigen weg in onafhankelijkheid van beginnend kolonialisme?

Dat zijn de vragen waar het onderzoek van Jooisse zich mee bezighoudt. Uiteraard is hij niet de eerste; in de zendingsgeschiedenis is al veel vaker het beeld van deze beginfase geschetst. Veelal wordt er een tamelijk somber beeld gepresenteerd: gebrek aan inzet voor de verkondiging van het evangelie overzee door concentratie op bin-

nenlandse dogmatische haarkloverijen; voorzover er dan toch nog iets gebeurde: volledig ingekaderd in de koloniale expansie; kortom: *veel gold and glory*, weinig *gospel*.

De studie van Jooisse is natuurlijk allereerst een zorgvuldig wetenschappelijk onderzoek, maar het kamt me voor dat het ook gekarakteriseerd kan worden als een bijdrage aan eerherstel voor onze kerkelijke voorouders; eerherstel ten overstaan van de zendingswetenschap en -geschiedenis die er zovaak een negatief oordeel over velden.

Een ander achterliggend doel van de studie is te leren van het verleden: '... de erfenis van christelijke activiteiten kan niet worden genegeerd zonder daarvoor de prijs te betalen', de prijs namelijk dat we dan in dezelfde voetnagels en klemmen zullen vastlopen (17).

De opbouw van de studie

De opzet van de studie is zeer doorzichtig: in hoofdstuk 2 wordt een inventarisatie geboden van wat zendingswetenschappers hebben geschreven over het denken over en het doen aan zending in de eerste helft van de 17e eeuw, in Nederland.

De hoofdstukken 3, 4 en 5 vormen de kern van het boek: het is de neerslag van een zeer uitgebreid onderzoek in de archieven en primaire bronnen; een onderzoek naar de motieven (het denken over zending) en naar de activiteiten (het doen aan zending voorzover dat in Nederland plaatsvond). Op basis van dat onderzoek wordt dan in hoofdstuk 6 een karakterisering geboden van de vroeg-gereformeerde zending.

Achtergrond: een zendingswetenschappelijk debat

Al eerder publiceerde Jooisse een studie met dezelfde invalshoek: *Reformatie en Zending (Bucer en Walaeus: vaders van reformatorische zending)* (Goes, 1988). Daarin gaat Jooisse nog een stap verder terug. Niet onze Nederlandse vaders krijgen de aandacht, maar hij vraagt zich af of de Reformatoren zelf wel recht wordt gedaan door de zendingsgeschiedenis. De konklusie was toen dat er wel 'enige correctie' aangebracht moest worden (13): hij meent te hebben aangetoond 'hoezeer het onjuist is om te beweren dat de Reformatoren niet aan zending zouden hebben gedaan' (127). Jooisse neemt met zijn publikaties een plaats in in het debat dat gaande is in kringen van de zendingswetenschap over de waardering van de Reforma-

toren met betrekking tot 'zending'. Ook Bosch (1991) geeft informatie over dat debat: hij onderschrijft de konklusie dat de theologie van de Reformatoren een 'fundamenteel missionair karakter' heeft, hij constateert echter hij sommigen een at te zeer apologetische benadering van de **zaak** en blijft van mening dat er heel weinig gebeurde aan missionaire aktiviteit in de eerste twee eeuwen na de Reformatoren (243 cv.); dit laatste zal Joosse niet met Bosch eens zijn!

De inhoud: wat zeiden de zendingswetenschappers er van?

Hoofdstuk 2 inventariseert **wat** er in de 19e en 20e eeuw door kerkhistorici en andere betrokkenen over de genoemde periode werd geschreven. Het begint met Groen van Prinsterer die in zijn beroemde handboek (1846) zich kort over de zending uit het begin van de 17e eeuw uitlaat en het eindigt met een bijdrage van de Utrechtse missionair Jongeneel in *Oecumenische Inleiding in Missiologie, Teksten en Konteksten van het Wereldchristendom* (1988). Daartussenin komen zo'n veertigtal schrijvers aan bod, waaronder enkele buitenlanders. Het sluit af met een rekapitulatie: de konklusie is dat men zich onvoldoende met de bronnen heeft bezig gehouden: uit het beeld van de vroeg-gereformeerde zending dat dan toch nog, ondanks die 'onvolledige raadpleging van de relevante bronnen', wordt geschetst, haalt Joosse de aandachtspunten die in zijn eigen onderzoek moeten worden onderzocht. Hij rubriceert ze in 5 groepen: maticven, organisatie, methode, doel en resultaat.

Ik vind dit niet zo'n sterk hoofdstuk; wellicht zou een invalshoek via de 5 genoemde categorieën, waarbij per categorie zou worden aangegeven welke schrijvers zich daarover hebben uitgelaten, een beter leesbaar hoofdstuk hebben opgeleverd. Enige beperking zou ook geen kwaad hebben gekund: ik vind bijvoorbeeld de exegese van de handvol regels die Groen van Prinsterer aan het onderwerp wijdt nogal overdadig (par. 2.2.1.). Overigens blijkt er nogal wat variatie te bestaan in de oordelen over de zending in genoemde periode.

De inhoud: de zendingsgedachten in de 17e eeuw

In hoofdstuk 3 wordt uitvoerig geïnventariseerd wat er door gereformeerde theologen uit de periode in bespreking over zending is gezegd. Van zo'n dertien schrijvers uit die tijd worden samenvattingen geboden. Sommige van die werken houden zich rechtstreeks met zendingszaken bezig; in andere komen zendingszaken ter sprake in een ander kader. Udemans bijvoorbeeld publiceert een kommentaar op Hooglied; hij ziet kans uit hoofdstuk X, met behulp van een ecclesiologische verklaringsmethode, een oproep aan de nieuwtestamentische kerk om de verkondiging aan het Joodse volk op zich te nemen, af te leiden. Dezelfde Udemans schrijft 'T *Geestelych Roer van 't Coopmans Schip*'; een zeevademeccum. Daarin schrijft hij expliciet over het oogmerk van de handel op Oost en

West: 'dat her rijke Christi daer door soude ghevordert worden...'

De meeste aandacht in dit hoofdstuk krijgt Walaëus (een lid van een welgestelde familie van kooplieden die De Wale heette). Ook hij schreef expliciet over 'de vele volken in Indië, Afrika en Amerika' die nog niets over Christus gehoord hebben. Walaëus geeft veel aandacht aan de relatie tussen kerk en overheid. In het uitvoeren van de zendingsopdracht. De relatie tussen kerk en overheid in Nederland zelf dwong daar al toe, maar natuurlijk ook het feit dat men van de VOC (zeg maar de overheid) afhankelijk was voor het bereiken van de verre vreemde volken. Ambassade en reisburo voor visum en ticket waren nog niet beschikbaar, Walaëus karakteriseert de relatie als 'onderlinge onderlorigheid', maar laat overigens nogal veel ruimte voor de overheid. De implicaties zullen in hoofdstuk 5 duidelijk worden, wanneer de Nederlandse kerken hij een herziening van de Kerkorde in Batavia (in 1643) maar berusten in een 'langzamerhand sterker wordende machtspositie van de overheid. In kerkelijke aangelegenheden' (526).

Er zit nogal wat variatie in de zendingsgedachten die werden samengevat, maar **aan** het eind van het hoofdstuk somt Joosse toch op wat er minimaal gemeenschappelijk aanwezig was; daarin zijn dan de **vijf** categorieën uit het slot van hoofdstuk 2 terug te vinden.

De inhoud: de zendingspraktijk

De hoofdstukken 4 en 5 beschrijven nu wat er van al die zendingsgedachten in de praktijk terecht kwam; niet de praktijk overzee, maar de praktijk in Nederland rondom voorbereiding en uitzending en begeleiding van uitgezonden. Natuurlijk kan dat niet helemaal ontkoppeld worden van de praktijk overzee; daarom wordt er ook heel wat informatie over de praktijk in m.n. Indië, in het betoog ingeweven. Er is zelfs een exkurs van ruim 30 bladzijden over de ontwikkelingen in andere delen dan Indië (heel par. 5.5.5.).

Deze beide hoofdstukken beslaan meer dan de helft van de 600 bladzijden tekst. Dit deel zit boordevol met details opgediept uit archieven en primaire bronnen: de belezenheid van Joosse op dit en belendende terreinen is indrukwekkend. Het is ook een permanente discussie met eerdere studies over deze periode; vooral met de ook in buitenlandse literatuur zeer invloedrijke studie van Van Boetelaer van Dubbeldam *De Gereformeerde Kerken in Nederland en de Zending in Oost-Indië in de dagen der Oost-Indische Compagnie* (1906). Het register ziet er maar **van** af de verwijzingen naar deze schrijver te vermelden; alleen bij hem staat er *passim*. Ik begin er maar niet aan dit boeiende deel, dat soms wat moeizaam leest, samen te vatten.

In hoofdstuk 6 tenslotte wordt alles nog eens op een rijtje gezet. Verantwoord wordt waarom voor een 'tweeledige', 'comprehensieve' benadering gekozen moest worden; nl. een benadering waarbij en hei zendingsdenken en de (Ne-

derlandse) zendingspraktijk (zie *motieven* en *aktiviteiten* uit de ondertitel) werden onderzocht, in tegenstelling met vrijwel allen die zich eerder met die periode bezighielden. Beide 'komponenten' worden samengevat.

Opmerkingen

Ik wil deze introductie van de dissertatie van Joosse met enkele opmerkingen afsluiten.

1. Al lezende werd ik gedwongen het boek een plaats te geven in een omvattender probleem: welk beeld hebben we van het koloniale verleden en van de rol van kerk en zending daarin. Mijn beeld daarvan is nogal verschoven. Het was ooit duidelijk en overzichtelijk, als vanzelf ontstaan door jeugdlectuur en voorlichting in hei kader van politieke meningsvorming (ND, GPV, P. Jongeling). Genuanceerd, dat wel, maar overheersend was de 'grandeur': een klein volkje, levend op een moerassige delta aan het uiteinde van het oneindig Euraziatisch continent, wordt dynamisch en speelt een grote rol in de expansie van Europa over de gehele wereld. Fier wappert de drie-kleur aan het uiteinde der aarde, dankzij principiële rechtlijnigheid, stoere dapperheid en nuchtere ondernemingsgeest. Kortom: er werd wat groots verricht! En als dan, zo'n drie eeuwen later, ons Indië ons ontfangt, dan is dat revolutiegeest, krisis van het gezag en de scheuring van het rijk: wie zou niet wenen?"

Dit beeld was overzichtelijk gestructureerd; Europa in het centrum en calvinistisch Nederland in het centrum van het centrum. De rechtvaardiging hiervan was een mening van cultuurhistorisch en kerkhistorisch besef. Kerkhistorisch: Paulus werd westwaarts geleid en aankomend na Troas Europa binnen; het liep uit op een christelijk Europa in een overigens duistere wereld. Vanuit dat Europa werd het evangelie verkondigd aan de wilde heidenen, met hun vreemde culturen, in verre landen. Cultuurhistorisch: de ontdekking van wetenschap en techniek juist in Europa stelde in staat tot de ontwikkeling van een moderne maatschappij die dynamisch is en expansief en zo de wereld beheerst.

De twee componenten waren geïntegreerd; Jafeth (de Europese volken) woonde in Sems tenten en blank Europa domineert over de gekleurde autochtone bevolking van de andere werelddelen. Kuypers denken kwam tot rust toen hij de algemene genade visie onder woorden had gebracht: het Calvinisme trok als een brede, frisse stroom van leven door Europa (naar Amerika); China, Mexico, Peru: een in zichzelf afgesloten meer; Afrika: de poel en het moeras!

De cultuurhistorische component bleek niet bestand tegen allerlei ervaringen en nieuwe inzichten. Een jarenlang verblijf in Indonesië liet je proeven hoe Indonesische Christenen ons van de andere kant bekeken, vanuit hun vaderlandse geschiedenis; hoe daar de emotie opwelde bij het verhaal van hun helden die hun bloed gaven voor de strijd tegen onze voorouders. Door lezen werden stereotypen en stileringen ontmaskerd: bv. de idee dat alleen Eu-

ropese volken geschiedenis kenden en dat andere volken voor de komst van de Europese 'beschaving' zonder een geschiedenis zouden zijn waarop ze trots konden zijn en waaraan ze houvast hadden; de idee dat andere continenten werden 'ontdekt' en toen pas, eindelijk, in de vaart der geschiedenis opgenomen.

Er kwam een nieuwe kijk op de zo invloedrijke fase van kolonialisme en imperialisme; een kijk waarin ruimte voor het perspectief van de ander: veel 'misère', weinig 'grandeur'; uitbuiting, onrecht, racisme. Kortom, de cultuurhistorische component verkleurt, verloopt, verbrokkelt.

De kerkhistorische component blijft een zaak van geloof en vertrouwen: God leidt en leidde de geschiedenis; de geschiedenis van de verkondiging aan alle volken is een duidelijk spoor dat de Here over deze aarde trekt. Maar de integratie van de beide componenten wordt een moeilijke zaak.

Zonder het met zoveel woorden als kader voor zijn boek te formuleren, lees ik de studie van Joosse tegen deze achtergrond. In *Reformatie en Zending* zegt hij: 'Vanwege een twintigste-eeuwse afkeer van wat kolonialisme genoemd wordt, zijn de zendingsverrichtingen uit de zeventiende eeuw gebagatelliseerd' (111). Deze konstatering lijkt me in hoge mate juist en mijn ontboezeming hierboven geeft aan dat er een geschiedenisbeeld groeide dat in niet geringe mate gevoed werd door die 'afkeer van wat kolonialisme genoemd wordt', ook al weet ik dat er ook andere visies in het debat over het kolonialisme gehoord willen worden. Nu word ik niet geroepen in geschrift of in onderwijs een oordeel te geven over de 'zendingsverrichtingen uit de zeventiende eeuw', maar onvermijdelijk is het dat je overkoepelend geschiedenisbeeld een rol speelt in je kerkhistorisch besef.

Dat is wat mij betreft een belangrijke waarde van het boek van Joosse: zonder het met zoveel woorden te zeggen, snijdt hij de vraag aan naar ons beeld van de geschiedenis waarin én Europees kolonialisme, imperialisme en (na-oorlogs) kapitalisme én Westerse zending beide een plaats hebben. Die behoefte aan een totaalvisie lijkt ononderdrukbare; recent nog weer in het spraakmakende boek van Fukuyama. We kunnen, denk ik, ook niet zonder. Het speelt, ergens op de achtergrond, mee in zaken van ontwikkelingssamenwerking, relaties met 'het zendingsveld', kontakten met 'jonge kerken'. We kunnen eigenlijk niet zonder, maar wellicht zitten we zonder?

2. Het archieven- en bronnenonderzoek van Joosse leidt in elk geval tot de konklusie dat het nogal negatieve oordeel van heel wat zendingswetenschappers die zich over die periode uitlieten, gekorrigeerd dient te worden. Er was breder en dieper over nagedacht, er was meer aan gedaan dan vaak werd beweerd in allerlei historisch en mis-siologisch materiaal.

Is daarmee de mythe van het mercantilistisch zendings-tijdperk definitief ontrafeld en te kijk gezet, zoals in een andere bespreking werd opgemerkt? Ik ben zo'n triomfantelijke konklusie niet bij Joosse zelf tegengekomen,

maar ik wil er graag toch een opmerking over maken.

Het komt me voor dat die konklusie wat te ver gaat. Nog afgezien ervan dat resultaten van geschiedvorsing veelal niet zo eenvoudig geschiedenisbeelden de wereld uit helpen, moet gezegd worden dat daarvoor de studie van Joosse toch ook te beperkt is. De auteur heeft natuurlijk volledig het recht de heperkingen te kiezen die hij nodig vindt om het onderzoek hanteerbaar te houden. Maar de gekozen beperkingen voor het onderzoek beperken ook de reikwijdte van de konklusies die er aan zijn te verbinden. Allereerst dient dan bedacht te worden dat alleen de Nederlandse kant van de zaak door Joosse werd bestudeerd: de ontwikkelingen overzee komen slechts hier en daar aan de orde. Opmerkelijk is ook dat juist aan het einde van de gekozen periode wordt gekonstateerd (ik citeerde dat ook hierboven al): '... een langzamerhand sterker wordende machtspositie van de overheid in kerkelijke aangelegenheden...' (526). Een dominee werd naar huis (Nederland) gestuurd door de leiding van de VOC ter plaatse omdat hij er bezwaar tegen had door de VOC overgeplaatst te worden naar een ander werkterrein. Nader onderzoek zou moeten uitwijzen, zegt Joosse, of het een incident was of een structureel beleid.

Voor een globale beoordeling van het optreden van de kerk op het 'zendingsterrein' zou ook het optreden van de VOC erbij betrokken moeten worden: VOC-leiders waren ook kerkleden! Coen, 'een Calvinist in hart en nieren' (Algra, 15) was verantwoordelijk voor 'een van de ergste moordpartijen uit de geschiedenis van de VOC' (Spruit 1987), op Banda nl., met ongeveer 15.000 slachtoffers; dit alles ten bate van het nootmuskaatmonopolie. Ik vraag me dan ook af of de opmerking van Joosse dat ook de Compagnie met het oog op de vestiging van kontakten koos 'voor een voorzichtige, niet-agressieve benadering van de vreemde volken' (560) niet wat aan de optimistische kant is.

3. Nog een laatste, korte inhoudelijke opmerking. De relatie kerk-overheid komt in de studie van Joosse heel vaak ter sprake. Gedetailleerd beschrijft hij hoe die relatie feitelijk functioneerde. Globaal mag je toch zeggen dat de ruimte die de overheid had ten aanzien van kerkelijke aangelegenheden heel wat groter was dan we nu in 20e-eeuws Nederland zouden tolereren. Natuurlijk moet dan de historische situatie in rekening worden gebracht; bijvoorbeeld, ook de overheid en de Compagnie rekruteerde voor haar leidend personeel uit kerkleden. Het zou interessant zijn dit te vergelijken met de problemen die 'jonge kerken' nu vaak hebben; ze moeten vaak hun positie en houding vinden ten opzichte van een nationale overheid, die binnen het kader van een nationalistische ideologie, ook minder ruimte voor de 'jonge kerken' overlaat dan wij als zendende kerk wel eens zouden willen. Te denken valt aan de problemen die de kerken in Indonesië hadden met het plaatsen van de Pancasila (de korte formule voor de Staatsideologie) in de papieren van sociale organisaties, inclusief kerken.

Er zou nog nog meer op te merken zijn naar aanleiding van deze boeiende studie van Joosse. Ik laat het bij het bovenstaande. Wel moet ik nog even kwijt dat het boek hinderlijk veel drukfouten heeft; de meeste lijken me gevolgen van computer-onvolkomenheden.

Het zal inmiddels duidelijk zijn dat ik grote bewondering heb voor de prestatie van Joosse. Het resultaat van zijn geschiedvorsing lijkt me een belangrijke bijdrage aan de beeldvorming voor de onderzochte periode. Die beeldvorming kan weer zijn plaats hebben in een omvattender visie en beeld van de geschiedenis waarin 'de waarde of onwaarde van Europa en van het Westen' (Lemaire 1990; ook Joosse verwijst eenmaal naar dit boek), cultuurhistorisch en kerkhistorisch, op verantwoorde wijze onder woorden wordt gebracht.

B. van der Lugt

N.a.v. dr. L.J. Joosse: *Scoone Dingen sijn Swaere Dingen* 31. Groen en Zoon, Leiden 1992.

In het artikel wordt verwezen naar:

Algra, A. *Her Principaelste Wit (De kerke Christi te Batavia)*, Franeker 1946.

Bosch, D.J. *Transforming Missions (Paradigm Shifts in Theology of Mission)*, New York 1991.

Fukuyama, Francis *Her einde van de Geschiedenis en de Laatste Mens*, Amsterdam 1992.

Joosse, L.J. *Reformatie en Zending (Bucer en Walaeus: vaders van reformatorische zending)*, Goes 1988.

Lemaire, Ton *Twijfel aan Europa (Zijn de intellectuelen de vijanden van de Europese cultuur?)*, Baarn 1990.

Spruit, Ruud J.P. Coen: *dagen en daden in dienst van de VOC*, Houten 1987.

De Verenigde Reformatorische Kerk

Grote aandacht heeft de ontwerp-kerkorde getrokken, die de Hervormde Kerk, de synodaal Gereformeerde Kerken en de Lutherse Kerk moet samensmeden tot de Verenigde Reformatorische Kerk in Nederland. Met de naam zelf blijken velen niet gelukkig te zijn. *Hervormd Weekblad* van 22 oktober j.l. drukt de tekst van de voorgestelde kerkorde af. Dr. J. Roelevink oppert in haar inleiding hierop ook bedenkingen tegen de afkorting van de naam tot VRKN: '— een beetje ongelukkig eigenlijk, want je zou aan varken denken'.

In hetzelfde nummer van *Hervormd Weekblad* geeft dr. C. Vermeulen een impressie van de nieuwe kerkorde. We geven daaruit het volgende door:

De eerste indruk

Wat is het nieuwe aan dit concept? In de eerste plaats dat het bij aanvaarding de vereniging van drie kerken mogelijk maakt. De landelijke organisaties fuseren, de drie afzonderlijke kerkorden zijn niet langer van kracht en er ontstaat een nieuwe kerk als legitieme voortzetting van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden. Deze keer dus geen nieuwe kerk door afscheiding maar door vereniging.

Betekent dit dat alle plaatselijke gemeenten ook op dezelfde datum verenigd worden en dat minstens op de hervormde en de gereformeerde kerk ter plaatse hetzelfde bordje komt te hangen? Het ontwerp is hier duidelijk in. Er komen vier soorten gemeenten onder het dak van één landelijke kerk: verenigde gemeenten, hervormde gemeenten, gereformeerde kerken en evangelisch-lutherse gemeenten. De belofte, dat 'Samen op weg' niet van bovenaf aan de gemeenten wordt opgelegd, is dus vervuld. Althans formeel. Hoe een gemeente die niet wil samengaan haar eigen hervormde (of gereformeerde) karakter kan bewaren, is niet duidelijk. Zij kan in de toekomst niet meer terugvallen op een hervormde klassicale vergadering of synode en waar wel gefuseerd wordt, zullen de oude grenzen spoedig verdwijnen. Een ondersteunend verband van hervormde gemeenten lijkt mij denkbaar. Dat de nieuwe kerk een grote verscheidenheid aan gemeenten zal omvatten is zeker. De ontwerp-kerkorde houdt hier rekening mee door aan de gemeenten de vrijheid te geven om de vorm van haar eredienst, de bediening van de Doop, de toelating tot het Heilig Avondmaal en de organisatie van haar dienst deels zelf te regelen. Ik denk dat in grote delen van de verenigde kerk de oude grenzen spoedig uitgewist zullen worden en dat nieuwe ontstaan.

Belangrijker dan de vraag of we hervormd of gereformeerd van oorsprong zijn, zal de vraag worden wat het woord 'reformatorisch' voor ons betekent. Het vraagt om een dankbare verbondenheid met het verleden en om een evangelische bestaanswijze in het heden. Als een krachtige verwijzing naar het werk van God in de zestiende eeuw is het in de naam van de verenigde kerk opgenomen. Maar het is meer dan een historische aanduiding. Het is ongetwijfeld bedoeld als een roeping om de kostbaarheden die ons toen geschonken zijn te bewaren en vruchtbaar te maken in onze tijd. Het gaat om de vraag of wij het

opnieuw durven wagen in het gereformeerde belijdenis, zoals die zo kernachtig is uitgedrukt in het 'Sola fide', 'Sola gratia' en 'Sola scriptura' (alleen door het geloof, alleen door de genade en alleen de Heilige Schrift). Aanvaarden wij de onfeilbaarheid van de Heilige Schrift en proberen wij de Belijdenis stem te geven bij de bespreking van de hedendaagse vragen? Is er ook een plaatsje voor het erfgoed van de Nadere Reformatie? Rond die vragen lopen de echte scheidslijnen. Dat is nu al zo in de hervormde en gereformeerde kerk en dat zal in de Verenigde Kerk niet anders zijn. Dit kan betekenen dat de vorming van een verband van orthodoxe gemeenten van hervormde en gereformeerde afkomst belangrijk wordt. Misschien zullen de Gereformeerde Bond en de Confessionele Vereniging elkaar dan ook nog eens echt vinden. Ik denk dat we elkaar in de toekomst nodig hebben om een vruchtbare plaats in de Verenigde Kerk in te nemen.

Een belijdende kerk?

Artikel I,1 noemt de naam van de Verenigde Reformatorische Kerk en spreekt haar verbondenheid uit met de ene Kerk van alle tijden en plaatsen en met Gods oude volk Israël. Heel belangrijk dus. Je moet het samenlezen met artikel III,1 waarin het wezen van de Gemeente wordt aangeduid. In I,1 wordt als kenmerk de verwachting van het Koninkrijk Gods genoemd en in III,1 de vergadering rond het Woord en de sacramenten. Dit is wel heel summier voor zulke fundamentele artikelen. Hier dient in beide artikelen een duidelijke Christus-belijdenis toegevoegd te worden. Naast de toekomstverwachting behoort in I,1 het fundament van de Kerk, het middelaarswerk van de Here Jezus Christus, genoemd te worden. Waar het in III,1 om de vergadering van de Gemeente gaat, mag niet verzwegen worden wie haar vergadert: God de Heilige Geest.

Verder ontvangen we nog de volgende informatie, die we hier zonder commentaar doorgeven. Er zal in de toekomst ongetwijfeld nog heel wat meer aandacht aan de Inhoud van deze kerkorde worden gegeven.

Het leven van de gemeenten

Opvallend in het concept is de vrijheid die aan de gemeenten wordt gegeven. Deze vrijheid is niet alleen nodig vanwege de pluriformiteit van de Verenigde Kerk. Zij dient ook de mondigheid van moderne gemeenten. Als we lezen dat de kerkeraad in belangrijke zaken overleg dient te plegen met de gemeente (VI,5) en dat de kerkeraad werkgroepen kan instellen voor allerlei taken (VI,6), zitten we middenin de gereformeerde praktijk.

De geboorteleden verdwijnen. Je wordt lid van de kerk door de Doop. Die staat centraal. De openbare geloofsbelijdenis kan, als ik goed lees, ook vervangen worden door andere vormen van belijdenis, zoals het beantwoorden van de doopvragen of het instemmen met de geloofsbelijdenis. Het concept spreekt van doopleden en belijdende leden (III,4). Daarnaast onderhoudt een gemeente een bijzondere hand met ongedoopte kinderen van gemeenteleden en andere belangstellenden. Hier wordt de vraag naar de grenzen van de Gemeente actueel. Liggen die bij de geboorte of bij het beleiden geloof in Christus? Het is niet zonder belang dat een kind geboren wordt in de schaapskooi van Christus, maar daarom behoort het ook gedoopt te worden. Ook op dit punt is verdere studie geboden.

De ontwerp-kerkorde gaat niet langer uit van de kinderdoop als normale praktijk en de volwassendoop als uitzondering. De for-

mulering van artikel VIII,2 omvat de doop van kinderen en mondige gelovigen. Hier wordt een belangrijke wissel omgezet.

De toelating tot het Heilig Avondmaal wordt door de kerkeraad geregeld. Dit betekent dat de bestaande verwarring tot regel wordt verheven. Wie een onbekende kerk binnengaat, loopt de kans dat hij met een viering van het Avondmaal wordt geconfronteerd waar hij niet mee kan instemmen.

Wie het lijstje van kerkdiensten uit de Hervormde kerkorde (artikel XII) vergelijkt met artikel VII van het concept, merkt dat de diensten op Oudejaarsavond, Nieuwjaarsdag, Riddag voor gewas en arbeid en Dankdag niet meer worden vermeld. Deze met de schepping en het aardse leven verbonden diensten, die voor veel gemeenteleden belangrijk zijn, worden blijkbaar aan liefhebbers prijsgegeven. Dit kan natuurlijk niet. We moeten niet zo geestelijk worden dat we de schepping geen kerkdienst waard achten. Ik denk dat de nood van de narde juist om nieuwe aandacht voor de biddag en de dankdag vraagt. Toegevoegd wordt de 'dag van de Drieenheid' (Luthers?) en gehandhaafd blijft de in vele delen van de kerk helaas in onbruik geraakte dag van de kerkhervorming.

Een paragraaf over huwelijk en gezin ontbreekt, omdat de commissie geen concreet inzicht kon bereiken over de andere samenlevingsvormen. Hier zullen de synoden zich moeten uitspreken en dat is als het over kerkdiensten gaat, eenvoudig. Er hoeft niet geoordeeld en veroordeeld te worden. De kerk kan in haar openbare erediensten alleen een zegen vragen over in het openbaar gesloten huwelijken. Alle andere verbintenissen vallen onder haar pastorale begeleiding.

Boven gaven we een reactie door van de zijde van de confessionele vereniging in de Hervormde Kerk. Nu willen we wijzen op wat van christelijke gereformeerde kant over de Verenigde Reformatorische Kerk in wording werd geschreven. Uit *De Wekker* van 23 oktober geven we het volgende artikel van de hand van ds. K. Boersma door.

Historist en ontwikkeling

Ja, dat geloof ik toch ook wel: de verhouding tussen de Nederlands-Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch Lutherse Kerk in Nederland bevindt zich in een historische ontwikkeling. Er is veel aandacht aan besteed: er is een ontwerp-kerk voor de in de toekomst te verenigen kerk van de drie hiervoor genoemde kerken, afkomstig uit de reformatie.

Het is nog een ontwerp en de zaken moeten nog plaatselijk besproken worden, de zaak komt terug en de klassicale vergaderingen moeten er nog over spreken, maar er wordt van uitgegaan, dat de zaak onomkeerbaar is: binnen een aantal jaren, als God ons die nog geeft, zal er geen Hervormde kerk en geen Gereformeerde kerk en geen Lutherse kerk meer in Nederland zijn, maar een Verenigde Reformatorische Kerk, ook al zal men plaatselijk nog wel vaak de oude namen blijven gebruiken. En de Lutherse kerk zal nog landelijk deel uitmaken van de verenigde kerk met de rechten van een klassis, omdat die gemeenten streekgemeenten zijn en omdat het kerkverband maar klein is. Dan zullen ook de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) eindelijk eens gewoon Gereformeerd kunnen heten zonder kans te lopen op verwarring.

Reeds in 1986 werd uitgesproken dat de kerken 'in staat van hereniging' zijn: nu is een volgende stap gezet. Want het aangaan van een gezamenlijke kerkorde is meer dan een onder-

geschikt punt.

Ik moet zeggen, dat ik de naam heel leuk vind, evenals anderen dat al te kennen gaven. Sommigen zeiden: je zult er spoedig aan wennen en dan weet men al gauw niet anders meer. Maar als iemand zegt: Wat ben jij? Zal dan iemand zeggen: Ik ben verenigd reformatorisch? Dat klinkt als een grapje, ik denk dat men lang zal blijven zeggen: Ik ben hervormd, gereformeerd. Of men zal zeggen: denk erom, verenigd reformatorisch is niet reformatorisch, want dat is heel wat anders. Het lijkt me iets onmogelijks.

Juli in deze weken hoorde ik de nieuwe naam uitleggen aan iemand uit het buitenland. Daar kan men immers geen verschil meer zeggen in de vertaling van 'hervormd' of 'gereformeerd'. Er werd toen uitgelegd dat de nieuwe naam is: 'United Church of the Reformation'. Zou je dat terugvertalen in het Nederlands, dan zou het toch al weer anders klinken dan met het gebruik van dat veelgepijnjigde woord 'reformatorisch'. Ik zou gezegd hebben: noem het dan maar de Verenigde Hervormde Kerk, want daar komt het toch op neer.

Maar ach

Onze Hervormde broeders en zusters van de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk hebben het er niet gemakkelijk mee en 7e uiten dat ook heel duidelijk. Zij zeggen: die nieuwe kerk zal juist niet de oude vaderlandse kerk zijn; het is gewoon een nieuwe kerk. Moeten wij als hervormd-gereformeerden dan misschien de oude kerk voortzetten? Ze hebben er de grootste mogelijke moeite mee en ik wil daar niet gering over denken. Hun principe is, dat ze de kerk der vaderen willen herstellen en die nooit zullen verlaten. Sommigen stellen het nu zo voor, dat die kerk zichzelf aan het verlaten is. Maar is dat geen constructie? Die kerk had zichzelf verlaten toen ze de alleenzeggenschap van Christus verwierp, meer dan honderdvijftig jaar geleden. Zeker erkennen we de groeiende betekenis van de Bond in dat kerkverband, we staan in het geloof naast hen en hebben begrip voor hun verdriet, maar ik denk dat ze in het schuifje blijven zitten en blijven meevaren. Zou het anders lopen, dan ontstaat er in Nederland een geheel nieuwe situatie. Zou dat inderdaad zo zijn, dat er gemeenten zich plaatsen buiten het toekomstige verenigende verband, dan zou dat van verstrekkende betekenis zijn voor degenen die zich tot de Bond rekenen, maar ook voor onze kerken en voor de andere gereformeerde kerkengroeperingen, niet één uitgezonderd.

Maar ach. Wat zal kerkelijk Nederland laten zien? Ik ken ook orthodoxe leden in de Gereformeerde Kerken (synodaal), die er op hun manier tegen aankijken en die zeggen: moeten wij, die de Schrift en de belijdenis blijven erkennen, met die vrijzinnige Hervormde Kerk in zee gaan? Dat mogen wij helemaal niet. Ju zek er zijn er zulke gereformeerden. Wat dacht u van vele kerken in het noorden en oosten van ons land? Ach, zei Jeremia, dat mijn hoofd water ware en mijn oog een bron van tranen, dat ik dag en nacht kon bewenen de verslagenen van de dochter mijns volks? Ook die kant is er aan. Ik zei het u al eerder: in principe hebben wij ons altijd gekend tegen de leer van de pluriformiteit van de kerk, maar in de praktijk accepteren we die zonder veel blikken of blozen. Dan moesten we dat ook maar hardop zeggen en een keus maken tussen deze twee mogelijkheden: of in onze dwalingen blijven volharden, of het werk Gods daar erkennen waar het is en aan echte hereniging werken.

En wij?

Durf je iets over andere kerken te zeggen, als we zelf niet kunnen heen zien over verdeeldheid op onderdelen? We moeten he-

Inas wel eens spreken over gebrek aan onderling vertrouwen. Maar de kerk is immers niet een kwestie van hoe wij de zaak bekijken, maar hoe de Koning van de kerk haar roept en vergadert en bewaart en vermeerdert. We hebben echt niets anders te doen dan Hem te volgen. Wij keuren niet *de* kerk *of* kerken, maar de Here keurt ons. Lees maar de *zeven* hricven uit de Openbaring. Zijn werk gaat zeker door. *Of* wij daar bij zullen zijn?

De veroordeling van Galilei

In *De Waarheidsvriend* besprak ir. J. van der Graaf een boek van Pietro Redondi over *Galilei ketter*. Deze natuurkundige is van grote betekenis geweest voor de natuurwetenschap. Ieder die zijn naam hoort, denkt meteen aan zijn veroordeling door de rooms-katholieke kerk, omdat hij leerde dat de aarde om de zon beweegt en om haar eigen as draait. Minder bekend is dat het eerste en eigenlijk conflict ontstond over de leer van de eucharistie, de verandering van brood en wijn in het echte lichaam en bloed van Christus. We geven twee korte fragmenten uit dit uitvoerige artikel weer.

Waarom het ging was – en dit lijkt een hele sprong – de kweities van de *transsubstantiatie*, zoals geformuleerd op het concilie van Trente. Met conciliebesluit in deze luidde:

'Als iemand zegt dat de substantie van brood en wijn in het sacrosancte (heilig in zichzelf, v.d G.) sacrament van de eucharistie naast het lichaam en her bloed van Onze Heere Jezus Christus bestaat, met ontkenning van de wonderbaarlijke en unieke verandering van het brood in het lichaam en van de wijn in het bloed, waardoor slechts (dumtaxat) de gedaante rata het brood en de wijn in stand blijft, ren verandering die de Kerk heel terecht transsubstantiatie noemt: anathema [vervloekt] over hem.'

Wat had dit nu te maken met het geschrift van Galilei? Wel, Galilei sprak in zijn geschrift over onveranderlijke atomen. Het voortbestaan van deze atomen – in licit brood en in de wijn, zo was de gevolgtrekking van pater Grassi en de zijnen – was in tegenspraak met de transsubstantiatie, de verandering van het brood en de wijn in het lichaam en het bloed van Christus. Over deze ernstige kwestie vroeg daarom 'een aanklager' het gezaghebbend oordeel van het Heilig Officie.

Het is met name Galilei geweest, die met kracht heeft geponeerd – wat sindsdien verder is uitgewerkt – dat de natuurwetenschap alleen recht van spreken heeft aangaande datgene wat 'zintuiglijk waarneembaar' is, hetzij direct, hetzij met instrumenten. Alles wat daarbuiten ligt is filosofie.

In de zestiger jaren schreef prof. dr. H.M. Kuitert in zijn geschrift *'Verstaat gij wat gij leest?'*: gelooft u dat de aarde rond is **en** gelooft u dat de narde om de zon draait en niet de zon om de aarde? Dan hebt u de eerste stap gezet **op** de weg van de aanvaarding van... de evolutietheorie. Met andere woorden: wat *feitelijk* is geconstateerd, is *waar*. Dat geldt ook voor de evolutietheorie.

En dit is nu een drogreden. Vandaag moeten we zeggen, dat Galilei gelijk had. De aarde draait om de zon en om haar eigen as. Zo wisselen dag en nacht *de* seizoenen. Wij zeggen *ank* *nop* (wetenschappelijk 'onzorgvuldig'), dat 'de zon opkomt'. Zo zei ook Jozua 'Zon sta stil...' Niet om daarmee een beschrijving te geven van de loop van de hemellichamen maar om uit te zeg-

gen Gods wondere kracht ter uitredding van het strijdende volk Israël.

Maar is daarmee de evolutietheorie gelegitimeerd? Dat zou alleen het geval zijn wanneer deze op feiten (waarnemingen) was gebaseerd, zoals Galilei bedoelde. Ze heeft echter als *onderbouw* een *evolutiefilosofie*. Daarom zijn de evolutietheorie en de theorie van Copernicus (en Galilei) natuurwetenschappelijk gezien niet gelijkwaardig. Dat Galilei intussen een 'ketter' was had vooral te maken met het dogma van de eucharistie. Dat hij later nog zou hebben gezegd: 'en toch beweegt zij' wordt algemeen betwijfeld. Op 8 januari 1642 stierf hij, 78 jaar oud.

W.G. de Vries

UIT DE KERKEN

BEROEPEN

Reroepen: te Broek op Langedijk: R.M. Meijer, kandidaat te Kampen; te Doesburg i.c.m. Doetinchem: kandidaat R.M. Meijer; te Drachten-Zuid/Oost (voor de missionaire dienst op Kalimantan Barat): H.S. van Hemmen, kandidaat te Gouda; te Pernis: T. Schutte, kandidaat te Kampen; te Vroomshoop: A.H. Verbree te Ulrum; te Wetsinge-Sauwerd en te Sneek-Koudurn: T. Schutte, kandidaat te Kampen.

Bedankt voor Groningen-Zuid: H. van den Berg te Assen-Zuid.

Beroepbaar gesteld door de classis Kampen: J.H. Dunnewind, Drostenstraat 33, 8271 TD IJsselmuiden. * (05202) 27939.

Aangenomen naar Meppel (tweede predikantsplaats): L. Sollie te Delfzijl, die bedankte voor Withuizen.

BEVESTIGING EN INTREDE

Ds. J.T. Oldenhuis doet zondag 22 novemher intrede in de Geref. Kerk te Zwolle-Zuid. De bevestiging door ds. J.H. Hagg uit Zwolle-Zuid is 's morgens om 9.30 uur. De middagdienst begint om 16.30 uur. Beide diensten worden gehouden in de Koningskerk, Landshccrlaan 25.

ADRESWIJZIGINGEN

Nagele * *Scriba*: H. Visscher, Sportweg 61, 8307 AN Ens, ☎ (05275) 1460.

Capelle aan de IJssel * *Predikantsplaats*: Mede in verband met herinstituering van de Geref. Kerk te Nieuwer kerk aan de IJssel heeft de kerk van de Geref. Kerk te Capelle aan de IJssel besloten tot instelling van een *derde* predikantsplaats.

VAN RIETSCHOTEN		
BOEKHANDEL	KANTOORVAKHANDEL	KANTOORINRICHTING
Boekhandel	Keizerswaard 8, Rotterdam	Tel. 010 4820488
Kantoorvakhandel	Keizerswaard 73	Tel. 010 4821365
Kantoorinrichting	Gebroken Meeldijk 123, Barendrecht	Tel. 01806-19744
Faxnr. 010-4793699, Rotterdam		Faxnr. 01806-21165 Barendrecht